

**T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KIRIM'DA SELÇUKLU YÖNETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
ELİF KELİKLİ**

**DANIŞMAN
PROF. DR. MUSTAFA HİZMETLİ**

BARTIN-2019

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KIRIM'DA SELÇUKLU
YÖNETİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Elif KELİKLİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa HİZMETLİ

"Bu tez 12/09/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu
ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Prof. Dr. Mustafa Hizmetli	
Doç. Dr. Hasan Hüseyin Güneş	
Doç. Dr. Ahmet Efiloğlu	

KABUL VE ONAY

Öğrenci Elif KELİKLİ tarafından hazırlanan "Türkiye Selçukluları Döneminde Kırım'da Selçuklu Yönetimi" başlıklı bu çalışma, 12/09/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa Hizmetli
(Danışman)

Üye : Doç. Dr. Hasan Hüseyin Güneş

Üye : Doç. Dr. Ahmet Efiloğlu

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve ...sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Metin SABAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Mustafa HİZMETLİ danışmanlığında hazırlamış olduğum “Türkiye Selçukluları Döneminde Kırım’da Selçuklu Yönetimi” adlı Yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

12/09/2019

Elif KELİKLİ

ÖN SÖZ

Kırım yarımadası tarihi boyunca birçok istilaya maruz kalmış ve çeşitli siyasi teşekküllerin hâkimiyeti altına girmiştir. Karadeniz ticaretine hâkim olmak isteyen devletler Kırım için mücadele etmiştir. Kırım yarımadasında Türk idaresi Hunlar ile başlamış daha sonra çeşitli Türk boylarının hâkimiyetine girmiştir. Türklerin Anadolu fethinden sonra ilgilendikleri yerler arasında Sinop ve Karadeniz sahilleri vardı. Bölge ekonomik açıdan Anadolu için önemli bir yerdi. Karadeniz ticareti üzerinde yaşanan sıkıntıyı önlemek için Suğdak üzerine sefere çıkılmış ve Emir Hüsâmeddin Çoban komutasında Kırım ele geçirilmiştir. Çalışmamızda genel çerçevesi ile bahsi geçen konunun yarattığı tesirler ve sonuçları ele alınmıştır. Bu çerçevede, Kırım yarımadası üzerinde Türk idaresi, Karadeniz ticaretinin önemi, Sinop'un Selçuklu idaresine geçmesindeki etkisi, Suğdak seferi ve Kırım'ın fethi ile Anadolu Selçuklu döneminde Kırım incelenmiştir.

Araştırmamız Anadolu Selçuklu döneminde Kırım idaresini kapsamakta olup konuyu Anadolu Selçuklu dönemi siyasi boyutu ile sınırlandırdık. Zira ekonomik, kültürel ve diğer etkenlerin tezimizin boyutlarını aşacağını ve bu konuların araştırmamızda yetersiz kalacağı düşüncesinden dolayı tezimizin konusunu siyasi boyutu ile sınırlandırdık.

Birinci bölümde Kırım yarımadasının tarihçesi, adının anlamı ve bölgede Selçuklu öncesi hâkim olan Türk boylarının faaliyetlerini açıklamaya gayret gösterdik.

İkinci bölümde ise, Selçuklu devletinin, Bizans ile münasebetleri çerçevesinde, Karadeniz bölgesi üzerinde faaliyetleri incelenerek bölgenin jeopolitik ve ekonomik önemi açıklanmaya çalışılmıştır.

Son bölümde Selçuklu devletinin Kırım üzerine düzenlediği Suğdak seferi sırasında yaşananları ve elde edilen neticeleri dönemin tek ve önemli kaynağı İbn Bibi'nin eseri çerçevesinde yapılan çalışmalar ile açıklamaya ve değerlendirmeye gayret ettik.

Konuyla ilgili ana kaynaklardan, basılı tetkik eserlerden ve belgelerden yararlandık. Ayrıca konumuzla alakalı tez çalışmalarına da başvurduk.

Çalışmam sırasında bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Refik Turan ve Prof. Dr. Mustafa Hizmetli'ye, manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen

değerli ağabeyim Muzaffer Karakaş'a, sabrı ve hoşgörüsü ile bana her zaman destek olan eşim Murat Kelikli ve çalışmalarım sırasında büyük bir olgunluk gösteren oğlum Emir Kelikli'ye teşekkürlerimi borç bilirim.

Elif KELİKLİ

Bartın, 2019

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KIRIM'DA SELÇUKLU YÖNETİMİ

Elif KELİKLİ

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa HİZMETLİ

Bartın-Yıl, Sayfa: X + 44

Türkiye Selçukluları döneminde Kırım'da Selçuklu yönetimi adlı bu çalışmada temel amaç Kırım'ın idaresi ve Türkiye Selçuklar döneminde gerçekleşen Suğdak seferinin sonrasında bölgede başlayan Selçuklu idaresini analiz ederek bölge hâkimiyetinin Anadolu Selçuklu devletine sağladığı katkıyı incelemektir. Karadeniz ticaretine hâkim olmak isteyen Anadolu Selçuklu devleti devrin ticaret noktası Kırım'ı ele geçirmek için Emir Hüsâmeddin Çoban komutasında Suğdak şehrini ele geçirmiştir. Zamansal olarak tezin sınırlılığı Anadolu Selçuklu devletinin Anadolu hâkimiyeti ve ticaret yollarını ele geçirmek için Suğdak fethine gitmesidir. Bu amaçla tezin zaman sınırı XIII. yüzyıl başlarını kapsamaktadır. Ancak sürecin daha iyi anlaşılması için Anadolu Selçuklu devletinin kuruluş safhasına XI. yüzyıl başlarına ve Anadolu hâkimiyetin kalıcı hale gelmesi için verilen mücadeleler sebebiyle XII. yüzyıl dönemine girilmiştir. Mekânsal sınırlılıklarımız ise Anadolu, Kırım ve Karadeniz bölgesini kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırım; Türkiye Selçukluları; Suğdak Seferi; Karadeniz

ABSTRACT

M.Sc.Thesis

SELJUKS' MANAGEMENT IN CRIMEAN DURING TURKEY SELJUKS

Elif KELİKLİ

Bartın University

Institute of Social Sciences

History Department

Thesis Adviser: Prof. Dr. Mustafa HİZMETLİ

Bartın-Year, Page: X + 44

Aim of this study named “Seljuks’ Management in Crimean During Turkey Seljuks” is to investigate Seljuk management in the area, which began following the Seize of Suğdak in the period of Turkey Seljuks, in order to assess the contribution of this area to Anatolian Seljuks State. The Anatolian Seljuk state, who wanted to dominate the Black Sea trade, seized the city of Suğdak under the command of Hüsâmeddin Shepherd in order to seize the trade point of the era. The temporal limitation of the thesis is that the Anatolian Seljuk state went to the conquest of Suğdak in order to seize the Anatolian domination and trade routes. For this purpose, the time limit of the thesis covers the beginning of the 13th century. However, in order to understand the process better, the foundation phase of the Anatolian Seljuk State began in the 11th century and the 12th century period, due to the struggles to make the Anatolian domination permanent, are also visited. Our spatial limitations include Anatolia, the Crimea and the Black Sea region.

Key Words: Crimea; Turkey Seljuks; Suğdak Campaign; Black Sea

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	ii
BEYANNAME.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
EKLER DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1
1.KIRIM YARIMADASINDA TÜRKLER.....	3
1.1.Türklerin Gelişine Kadar Kırım.....	3
1.1.1.Kırım Adı ve Anlamı Üzerine.....	3
1.1.2. Kırım Coğrafyası.....	3
1.1.3. Kırım Tarihçesi.....	4
1.2.Kırımı İlk Türk Akınları.....	5
1.3. Kırım Yarımadasını Yöneten Türk Boyları.....	6
1.4. Kırımın Jeopolitik ve Ticari Önemi.....	8
2. KIRIMIN FETHİNE KADAR.....	11
2.1. XIII. Yüzyıl Başlarında Bizans- Selçuklu Çekişmesi.....	11
2.2. Selçukluların Karadeniz Politikası.....	23
2.3. Karadeniz’de Ceneviz-Selçuklu Çekişmesi ve Kırım.....	27
3. SELÇUKLU YÖNETİMİNDE KIRIM.....	31
3.1. Emir Hüsâmeddin Çoban Ve Kırım Seferi.....	31
3.2. Kırımın Fethi.....	32

3.3. Kırırnda Selçuklu Yönetimi	36
SONUÇ	38
KAYNAKLAR.....	40
EKLER	44
Ek A. 1000 – 1453 Arası Deniz Savaşı	44
Ek B. Çaka Bey Devleti Sınırları.....	45

EKLER DİZİNİ

Ek	Sayfa
No	No
Ek A. 1000 – 1453 Arası Deniz Savaşı.....	44
Ek B. Çaka Bey Devleti Sınırları.....	45

GİRİŞ

Anadolu eskiçağlardan itibaren medeniyetlerin beşiği olmuştur. Toprakların siyasi, ekonomik, jeopolitik üstünlüğünden yararlanmak isteyen milletler akınlar düzenleyerek Anadolu'yu elde etmek istemişlerdir. Anadolu kapıları Malazgirt sonrası Türklere açılmış ve Türkmen akınları başlamıştır. Anadolu'nun demografik ve siyasi yapısı değişmeye başlamıştır. Türkler burada üç büyük siyasi teşkilat kurmuştur. Bunlar; Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'dir (Turan,1997:187).

Konumuz çerçevesinde incelediğimiz Selçuklu devleti bu akınlar sırasında Anadolu'ya gelen Süleyman Şah tarafından İznik merkez olmak üzere kurulmuştur (Turan, 2014: 103; Turan, 2016: 83; Sevim & Merçil, 2014: 521). Süleyman Şah Bizans ile 1081'de Dragos çayı (Kırkgeçit çayı) antlaşmasını yaparak devletinin siyasi varlığını tanıtmış oldu (Koca, 2003: 41). Süleyman Şah sonrası yönetimi ele geçiren sultanlar Anadolu içlerinde fetihlerine devam etmiş devlet sınırlarını genişletmek için askeri ve siyasi mücadele vermişlerdir. I. Kılıcarslan zamanında vuku bulan Birinci Haçlı seferi sırasında İznik, Bizans'a ve Haçlılara teslim edilmiş devletin merkezi Konya ovasına çekilmiştir (Koca, 2003: 77). İç Anadolu'da sıkışan Selçuklular hâkimiyet sahalarını genişletmek için siyasi ve askeri hamlelerine devam etmiştir (Koca, 2003: 96). II. Kılıcarslan zamanında Bizans'a son ağır darbe indirilmiş ve 17 Eylül 1176'da Miryokefalon Zaferiyle Anadolu Türk yurdu olarak kalıcı hale gelmiştir (Koca, 2003:173; Turan, 2016: 231). Miryokefalon Zaferi ardından siyasi birliği tamamlayan Selçuklular ekonomik refahın sağlanması için Anadolu'yu ticaretin merkezi haline getirmek ve ticari güvenliği sağlamak için uğraşmışlardır (Turan, 2016: 340; Turan, 1997: 188).

Malazgirt mağlubiyetine kadar Anadolu'nun nimetlerinden faydalanan Bizans, Anadolu'da siyasi etkinliğini kaybetmesiyle ekonomik ve askerî açıdan da en önemli sahasını kaybetmiştir (Ayönü, 2014: 3). Marmara kıyılarına kadar sokulan Türkler mağlubiyet sonrası ağır buhran geçiren Bizans'ı zor durumda bırakmıştır (Koca, 2003; 33; Ayönü, 2014: 5). Bizans'ın ana hedefi, Anadolu'yu tekrar ele geçirebilmek ve Türkleri Anadolu'dan tamamen atmak için, onlarla askeri ve siyasi mücadele etmek olmuştur. Ancak eski gücünü yakalayamayan ve haçlıların gelişi ile özellikle de Dördüncü Haçlı seferi sonrasında siyasi ortamını tamamen kaybeden Bizans dağılmıştır (Ostrogorsky, 2015: 387; Ayönü, 2014: 204). 1204'te Latinler Bizans'ın kalbi İstanbul'u ele geçirip burada bir Latin

Krallığı kurmuşlardır. Bu dönemde ortaya çıkan kargaşa ortamı İznik ve Trabzon merkezli iki imparatorluğun daha ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Ostrogorsky, 2015: 387; Ayönü, 2014: 205). Bu tarihlerde Anadolu Selçuklu devleti, merkezi idaresini güçlendirmiştir. Sultanların hedefi Anadolu üzerinden işleyen canlı bir ticaret hayatı meydana getirmek olmuştur. Bunun için kuzey ve güney sahillerinde önemli limanları ele geçirerek Anadolu kara ticaretini deniz ticareti ile pekiştirmiş ve güçlü bir ticari ağ oluşturmuşlardır. Anadolu'da ticari asayişini sağlamak için kervansaraylar tesis etmişler (Turan, 1946: 473) ve tüccarların mallarının güven içerisinde liman kentlerinden gemilere yüklenmesini sağlamışlardır. XII. yüzyıl başlarında ticari gücün nimetlerinden faydalanmak isteyen Anadolu Selçuklu sultanları Karadeniz'de Sinop gibi önemli bir liman kentini ele geçirmiş, Ceneviz ve Venedik gibi devrin güçlü İtalyan kolonileri ile ticari ilişkiler kurmuştur (Ayönü, 2014: 229; Uyumaz, 2003: 9; Sevim & Meral, 2014: 563). Sinop gibi önemli liman kentinin fethinden kısa bir süre sonra ilk denizaşırı seferini düzenleyerek Suğdak kentine ulaşmış ve Kırım gibi devrin önemli bir ticaret merkezini ele geçirmiştir.

Kara devleti olarak tasvir edilen Türkler, Çaka Bey istisnası dışında, deniz aşırı bir sefer düzenlemiş ve bu sefer sonunda başarı elde etmiştir (Cohen, 1994: 95). Bu deniz seferi Türklerin ilk denizaşırı seferi olarak tarihi kayıtlara geçmiştir.

1.KIRIM YARIMADASINDA TÜRKLER

1.1.Türklerin Gelişine Kadar Kırım

1.1.1.Kırım Adı ve Anlamı Üzerine

Kırım kelimesinin anlamı ve kökeni konusunda netlik kazanmış bir bilgi yoktur (Hendem, 2008). XIII. yüzyıl başlarında Kırım, Kıpçak (Kuman) ili olduğu için Müslümanlar tarafından 'Kıpçak', Avrupalılar tarafından 'Kumania' adı ile anılıyordu (Turan, 2016: 302). Türkistan'da Soğlu tüccarların kurduğu Suğdak şehri onların adını taşımakta, Avrupa kaynaklarında 'Soldia, Sodaia', İslam kaynaklarında ise 'Sodak, Sudak' olarak gösterilmektedir (Turan, 2016: 380). Yarımada Altın Orda devleti ve ardından Kırım hanlığının ortaya çıkışı ile 'Kırım' şeklinde anılmaya başlanmıştır. Kırım adının kökeni ve anlamı hakkında çeşitli değerlendirmeler mevcuttur. Kemaloğlu Türkçede 'çukur, hendek, duvar' anlamına geldiğini Tatarların coğrafi özellikleri ile şehirlerini adlandırdıklarını ayrıca İtalyanca (Solhat) ve Moğolcada da 'çukur' anlamına geldiğini belirtmektedir (<http://www.ilyaskemaloglu.com/guncel-detay.aspx?d=114>, 2014).

1.1.2. Kırım Coğrafyası

Kırım batı ve güneyden Karadeniz, doğu ve kuzeyden Azak denizi ile çevrili olup 9 km genişliğinde 20 km uzunluğundaki parçayla karaya bağlıdır. Kafkasya'yı Kırım'dan ayıran Kerç Boğazı'nın batı sahilinden yarımadanın batı sahilindeki Tarhankut burnu en geniş yeridir. Yüzölçümü yaklaşık 27000 kilometrekaredir (Derin, 2003: 1). Kıyı uzunluğu 1000 kilometre kadardır. Kıyıları girintili çıkıntılıdır; bu nedenle doğal limanlara sahiptir. Azak denizinin kıyıları ise alçaktır. Yarımada çeşitli iklim özellikleri gösterir; adanın kuzey kısmında karasal iklim, güney kısmında Akdeniz iklimi görülmektedir. Kırım, Ukrayna'nın en çok güneş alan bölgesidir. Adada buğday, mısır başlıca ürünler arasında olup üzüm ve çeşitli meyveler de yetiştirilmektedir. Başkenti Akmescit (Simferepol)'dir (Derin, 2003: 2; DİA, 2002). Kerç, Akyar (Sevastopol), Kefe (Feodosia) büyük şehirleri arasında yer almaktadır (DİA, 2002). Kırım, çok çeşitli yeraltı kaynaklarına sahiptir. Özellikle Kerç bölgesinde demir cevheri, Balaklava ve Agarmuş'ta kireç taşlarının oluşturduğu maden yatakları, tuz kaynakları ile gaz kaynakları endüstriyel açıdan önem taşır, ayrıca doğalgaz rezervlerine de sahiptir. Kırım, turizm açısından da önem taşır, kıyı şeridi boyunca doğal plajlar bulunmaktadır. Mineral su kaynağı ögeleri de önemlidir. Büyükbaş ve küçükbaş

hayvancılık yanında tavukçuluk açısından da çok zengindir. Kırım'da su, özel bir ekonomik ve stratejik faktördür. Kuzey Kırım Kanalı, Dinyeper Nehri'nden Yarımada'ya su getirmekte ve bu su ile tarımsal üretim ihtiyacının % 50'si, Akyar ve Akmescit gibi büyük şehirlerin su ihtiyacının % 80'i karşılanmaktadır (Sel, 1997: 9-12).

1.1.3. Kırım Tarihçesi

Kırım tarih boyunca özellikle Asya içlerinden gelen çeşitli kavimlerin uğrak yeri olmuştur. Jeopolitik ve stratejik önemi nedeniyle çalkantılı bölgeler arasında yerini almış olan Kırım XIII. yüzyılda Türk yurdu haline gelmiştir. Türklerden önce ada çeşitli kavimlerin istilasına uğramıştır (DİA, 2002).

Adaya yerleşen ilk sakinlerin Taurlar olduğu bilinmektedir. Ardından MÖ VIII. yüzyılda İskitler bozkır kısımlarına yerleşmeye başlamış, onları Kimmerler takip etmiştir. Bölgenin konumu büyük medeniyetleri de cezbetmiş ve kolonileşme faaliyetlerine sahne olmuştur. İlk Yunan kolonisine Kerç bölgesinde rastlamaktayız. Bölgeye önemli limanlar kuran Yunanlılar sahil kesimlerinde sağladıkları hâkimiyeti iç bölgelere sağlayamamışlardır. Taur-İskit denilen halkın direnci ile karşılaşmış ve daha sonra ticari ilişkiler kurabilmişlerdir (DİA, 2002).

MÖ I. yüzyılda sahil kolonileri Roma hâkimiyetine geçmiş ancak MS IV. yüzyılda hâkimiyetini kaybetmiştir. Bizans ve ardından İtalyan devletlerinin kolonileşmesi ile ticari cazibesi artan Kırım, Altın Orda devletinin kurulması ile Türkleşmiştir (Altunay, 2004: 5).

Kırım Osmanlıda II. Mehmed zamanında ilhak edildi, Kırım hanlığının bölgeye hâkim olması ile Osmanlı nüfuzu bölgede hissedilmiş ve 1783 Rus işgaline kadar Kırım Türk hâkimiyetinde kalmıştır. 1783'te Kırım'ı ilhak eden Rusya burada askerî bir idare kurmuştur. Ülkenin iktisadi kaynakları, sosyal yapısının tespit edilmesinin ardından Rus idaresi bölgeye yerleşmiştir (İnalçık, 2002: 456).

1941 de Alman işgali yaşamıştır. Kırım'ın alınması ikinci cihan harbi başlarında tarafsızlığını ilan etmiş Türkiye'yi Alman tarafına çekmek açısından önem taşımaktaydı.

Ancak bu işgal uzun sürmedi ve Kırım 1944'te tekrar Sovyetlerin ele geçti ve Tatarlar adadan sürgün edildi (Kırımlı, 2002: 465).

Kırım Tatarlarının sürgününden sonra Sovyetler 1946'da Kırım yarımadasını bir vilâyet statüsüne indirgedi. Kırım vilayeti 1954'te Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlandı (Kırımlı, 2002: 465). 1991 Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Kırım'da Tatar milli meclisinin açılışı olmuş ancak 2017'de Rusya tekrar Kırım'ı işgal etmiştir.

1.2.Kırımı İlk Türk Akınları

Kırımı karakteristik özelliğini kazandıran ve medeniyet beşiği haline gelmesini sağlayan Türk toplulukları olmuştur. Bölgeye ilk Türk akını Hunlar zamanında MS IV. yüzyılda yapılmış ancak kalıcı bir hâkimiyet sağlanamamıştır. Hun hâkimiyetinin sona ermesinden sonra Don nehri ve Azak bölgesi civarında çeşitli Türk toplulukları yerleşmeye başlamıştır. İç kesimlerde Türk hâkimiyeti yaşanırken sahil kesimleri Bizans imparatorluğu denetimindeydi. Bizans İmparatorluğu'nun en önemli limanları Suğdak, Kerç ve Khornos idi (DİA, 2002).

VII. yüzyıldan itibaren adanın kontrolü Hazarların eline geçti. Hazar ülkesi Karadeniz ile Hazar denizi arasındaki bölgeyi kapsıyordu. Güneyde Kafkas dağları sınır olup Azerbaycan'da Hazar hâkimiyetine girmiştir. Bu topraklar Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara ve Kiev'e kadar uzanıyordu. Ağırılık merkezleri önceleri Terek nehri iken daha sonra İdil, Yayık, Don ve Kuban nehirleri havzasına yayılmıştır ve burada önemli ticaret merkezlerini ele geçirmişlerdir. 576 yılında Kerç Kalesi'nin Göktürklerin eline geçmesiyle bu devletin sınırları Karadeniz'e kadar ulaştı. Hazarların Bizans kaynağında Türk adıyla anılması ve Çin yıllıklarında Türk Hazar diye kaydedilmeleri Hazarların Göktürkler'e bağlandıklarını göstermektedir. Göktürk Devleti ikiye bölününce Hazarlar Batı Göktürk koluna bağlandılar. VII. yüzyıla kadar Batı Göktürk'e bağlı kaldılar. Batı Göktürk Devleti'nin yıkılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan eden Hazarlar bölgede bulunan Büyük Bulgar devletini 665 yılında yıkarak sınırlarını iki katına çıkarmıştır. Azak denizine kadar sınırlarını genişleten Hazarlar Bizans İmparatorluğu ile temas sağlamıştır. Bizans'a

bağlı Kırım ahalisinin isyan etmesi üzerine Kırım ahalisini destekleyen Hazarların Bizans ile ilişkileri bozuldu. Hazar Devleti kuzeydoğusundan gelen Türk kavimlerin tehdidi altındaydı. Peçenek ve Uz birlikleri sınırlarını zorluyordu. 1000 yılları civarında Kıpçak-Kuman baskısına dayanamayan Hazar varlığı ortadan kalkmıştır (Taşağıl, 1998: 120).

Hazarlar İslam öncesi kurulan Türk devletlerinden ticarete verdikleri önem yönünden ayrılmaktadırlar. XI. yüzyılın ortalarından itibaren Müslüman tüccarlar Hazar ülkesine sık sık uğradı. Zira İslam dünyasında çok rağbet gören kürkler Hazar ülkesinden geçirilerek Ön Asya'ya ulaşırdı. Hazar ülkesinden her milletten tüccarın ticaretine izin veriliyordu. Batı Avrupa, Yakındoğu ve Uzakdoğu arasında ticarete önemli bir yer tutuyorlardı. Ticaretten elde edilen gelir hanlık için önem arz ettiği için tüccarların güvenliğine önem vermişlerdir (Taşağıl, 1998: 120).

1.3. Kırım Yarımadasını Yöneten Türk Boyları

Hazar varlığının ortadan kalkması ile bölge hâkimiyeti Kırımın Türkleşmesinde katkı sağlayan Kıpçakların denetimine geçmiştir. Kıpçaklar Türk kökenli bir topluluk kabul edilmiştir (Kıldıroğlu, 2013: 45). Kıpçaklar, Peçenek ve Uzlar gibi devlet kuramamış ancak kavmi esaslar çerçevesinde boylar halinde göçebe yaşam özelliklerini korumuşlardır. Kaynaklarda çoğunlukla Kuman adı ile anılan Kıpçaklar, 1061'den itibaren Rus bozkırlarını ele geçirmeye başlamışlardır. 1087'de Peçenekler ile birlikte Edirne'yi kuşattılar. Bu tarihten sonra Bizans'a akınlar düzenlediler. Hâkimiyet sahaları Balkaş gölü-Talas yöresinden Tuna ağzına kadar yayılmıştır. İslam kaynaklarında hâkimiyet sahaları Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Bozkırı) adıyla anılmışlardır. Rus Knezleri Kıpçakların yardımını sağlamak için Kıpçak başbuğlarının kızları ile evlenmişlerdir. Kıpçak başbuğu Atrak'ın kızının Gürcü kralı David ile evlenmesiyle Gürcü Kıpçak yakınlaşması sağlanmıştır. Gürcü kralı 1118'de Selçuklulara karşı 40.000 kişilik atlı Kuman Kıpçaklarından oluşan birlikleri ile savunma yapmıştır. Kıpçak lideri Atrak ile Gürcistan'a giden Kıpçak boyları geri dönmedi Gürcistan'a yerleştiler. Bu nedenle Don boyları ve Kuban bölgesini kısmen boşalttılar. Kırım yarımadasında kalanlar ise şehirlere yerleşti ve ticaret hayatını canlandırdılar. Anadolu Selçuklu Devletinin Suğdak seferi sırasında Rus ve Kıpçak birlikleri

karşı koysalar da başarı elde edemediler. Kıpçaklar doğudan gelen Moğol istilasını karşısında Ruslar ile iş birliği yapmış olsalar da 31 Mayıs 1223 yılında meydana gelen Kalka Muharebesi'nde mağlup oldular. Kıpçak ülkesi Moğol istilasına uğrayıp Altın Orda devletinin kurulması ile bölgenin hâkimiyetini kaybetmiştir (Yücel, 2002: 420-421).

Altın Orda devleti Kırım'a Türk kimliğini yerleştiren devlet olmuştur. Cengiz hanın torunu ve Cuci hanın oğlu Batu Han idaresindeki birlikler kısa zamanda birçok şehri ele geçirdiler. Kumanlar üzerinde yürüyerek onları dağıttılar. 1241 yılında İdil nehrinin aşağı mecrasına dönerek Saray adı verilen dönemin önemli siyasi ve ticaret merkezi olan şehri kurdu. 1256 yılında ölümü ile yerine Berke Han geçmiştir. Berke Hanın İslamiyet'i kabul etmesiyle Altın Orda devleti Türk-İslam devletleri arasında yer almıştır. 1391 yılında Timur'un Toktamış hanı yenmesi ile hızlı bir parçalanma sürecine girdiler. Altın Orda yıkılış sürecinde Astrahan, Kazan, Sibiryâ ve Kırım olmak üzere ayrı yönetim bölgelerine bölündü ve her birinde bağımsız hanlıklar kuruldu. Ardından adada Kırım Hanlığı dönemi başlamıştır (DİA, 2002). Altın Orda Devleti'nin toprakları Karadeniz kıyılarından Hazar bozkırları üzerinden ticari noktaların kesiştiği noktalarda yer aldığından önemli bir köprü görevi oynamıştır. Bu bölge Altın Orda öncesinde de ticari kervanların geçtiği bir yerdi. Moğollar zamanında Saray başta olmak üzere birçok şehir kültür ve ticaret bakımından gelişmiştir. Bu şehirler arasında Azak, Kırım, Saray, Macar ve Şabran bulunmaktadır. Ticarete önem vermelerinin sebebi ticaretten elde ettikleri gelir idi. Hazineye en fazla gelir tüccarlardan alınan vergiler ile sağlanıyordu. Bu nedenle tüccarların güvenliğine önem vermişlerdir. Güvenliği sağlamak ve ticaretin gelişmesini sağlamak için "ortak teşkilat" adında bir sistem kurmuşlardır (Kamalov, 2009: 286).

Kırım Hanlığı'nın siyasi bir yapı olarak ortaya çıkması Altın Orda Devleti'nin parçalanması sonucunda olmuştur. Bu karışıklık sırasında Kırım kargaşa ortamında sığınılan bir bölge olmuştur. Kırım Hanlığı'nın gerçek kurucusu Hacı Giray'dır (Altunay, 2004: 7). XV. yüzyıl başlarında Altın Orda'da artan iç rekabet ve savaşlar sebebiyle bölge halkı Orta Asya'ya, Kırım'a ve Karadeniz'in kuzeyindeki steplere kaçmaktaydı. Hacı Giray, Altın Orda hanına karşı Moskova Knezliği ile müttefik olarak durumunu kuvvetlendirdi. İstanbul'un fethi üzerine boğazlara ve Karadeniz'e hâkim olan Osmanlı Devleti ile irtibat kurup Cenevizliler'e karşı ittifak yaptı. 1454'te Osmanlı-Kırım birlikleri ilk defa Kefe'ye

sefer düzenledi böylece Cenevizliler Osmanlı sultanına ve Kırım hanına yıllık vergi vermeye razı oldu (İnalçık, 2002: 456).

Hacı Giray'ın ölümünün ardından oğulları arasında taht kavgaları başladı. Bu mücadelede yenilenler yarımada dışındaki steplere kaçmıştır. Cenevizliler, durumlarını kuvvetlendirmek için bu mücadeleleri körüklemekteydi. Fatih Sultan Mehmed; Gedik Ahmed Paşa'yı bir donanmayla Kırım'a gönderdi. Kefe ile Kırım sahillerinde Cenevizliler'e ait bütün limanlar ele geçirildi. Gedik Ahmed Paşa tarafından hapisten çıkarılan Mengli Giray, Ceneviz dostu olan Nur Devlet'in elinden hanlığı almayı başardı ve Ahmed Paşa ile bir anlaşma yaparak Osmanlı sultanının tabiliğini kabul etti (İnalçık, 2002). Rus işgali ile Kırım hanlığının siyasi varlığının dağılmasının ardından Kırım'da Türk hâkimiyeti bitti ve adanın demografik, kültürel yapısı değişikliğe uğradı.

1.4. Kırımın Jeopolitik ve Ticari Önemi

Tarihi yarımada Kırım her dönemde cazibe merkezi olarak kalmıştır. Kırım Karadeniz'in kuzey kıyılarına dar bir geçitle bağlı ve güneyde de Türkiye kıyılarına doğru uzanan bir yapıya sahiptir. Coğrafi yapısı, yeraltı kaynaklarının zenginliği, tarımsal yönden çeşitliliği sebebiyle bölge hâkimiyeti için çekişmeler yaşanmıştır. Asya Avrupa ticaretinin deniz ulaşım bağlantısı ve kavşak noktası durumunda olan Kırım bölge ticareti için kilit noktası konumundaydı. Doğal ve barınaklı limanlarının varlığı gemilerin güvenli şekilde barınması, güvenliğe önem verilmesi bölgede ticareti geliştirmiştir. Kırım şehirlerine yerleşen Kıpçaklar ticari hayatın canlanmasını etkilemiştir. Ayrıca kıyı kesimlerinde koloni faaliyetleri bölge ticaretinin gelişmesine de yarar sağlamıştır (Gül & Balcıoğlu, 1990: 60; Kayaoğlu, 1981: 361; Bakır & Berberoğlu, 2017: 161).

Bununla birlikte, bölge ticaretinin önemini artıran yolların varlığından söz etmemiz gerekmektedir. Karadeniz sahillerine ulaşmak isteyen tüccarlar Anadolu'dan geçen kara yolunu tercih etmekteydi. İç ulaşımı sağlayan yolların yanı sıra, Anadolu'dan geçerek Akdeniz ve Ege'yi bir yandan Karadeniz'e ve Kırım'a diğer tarafta ise İran ve Mezopotamya üzerinden Hindistan ve Çin'e bağlayan yollar vardı. Eskiçağlarda Persler döneminde

yaptırılan Kral Yolu önemini korumuş ve Romalıların katkıları ile karayolu ağının ilk örneğini oluşturmuştur (Turan,2000:145). Kral yolu Perslerden başlayarak Roma ve Bizans İmparatorluklarına hizmet etmiş, XII. yüzyıl sonlarında ise Anadolu Selçukluların eline geçmiştir. Kral yolu, Efesos'tan başlayarak İpsili, Ankara, Kayseri ve Urfa'yı geçerek Musul'a varıp oradan Erbil üzerinden Persler'in başkenti Susa'ya ulaşıyordu. Bunun dışında Pteria (Boğazköy)'den ayrılan diğer yol ise kuzeye yönelerek Sinop'a uzanıyordu. Batı-güneydoğu doğrultusunda uzanan Kral Yolu, Roma ve Bizans İmparatorlukları tarafından yapılan düzenlemeler ile Anadolu'yu her yönden limanlara bağlamıştır.

Haçlı seferleri sırasında yaşanan gelişmeler, milletler arası ticarete, Anadolu ticaret yollarını etkin bir köprü durumuna getirmiştir. Bu durumun neticesi olarak Çin içlerinden başlayıp Suriye sahillerinden Akdeniz'e ulaşan İpek Yolu Anadolu ticaret ağına katılmış ve Avrupa-Asya arasında ticaretin büyük kesimi Anadolu üzerinden işler olmuştur. Bu aşamada Avrupalı tüccarlar gelip yerleşmeye başladıkları Akdeniz, Karadeniz ve Ege kıyılarındaki limanlarla İpek yolunu birleştirmek ve geliştirmek için çalışmıştır. Ülkenin gelişmesi için iç ve dış ticaretin önemini fark eden Anadolu Selçuklu Devleti batı, güney ve kuzeyden başlayarak Anadolu'da aktif bir karayolu ağı meydana getirmiştir. Transit karayolu ulaşımını sahil kesimlere bağlayarak ticareti geliştirmişlerdir. Bu ticari ağ içerisinde Kırım yarımadası Anadolu'dan gelen kervanların, kuzey ticaretinin ve Bizans üzerinden deniz yoluyla gelen ürünlerin kesiştiği nokta olmuştur. Kırım şehirleri Uzakdoğu'dan, Batı Avrupa'dan, Ortadoğu'dan ve kuzeyde Rus topraklarından gelen ticari malların el değiştirdiği pazarlardı. Kırım sahilleri Avrupa ve Asya içlerinden gelen malların Rusya içlerine ulaşmasına, Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duyduğu tahılların buradan ulaşmasına imkân sağlıyordu (Kayhan,2019: 90). Hindistan'dan gelme baharatlar, kuzeyin deri, yün, kürk ürünleri; çinin meşhur ipeği ve İtalyan devletlerin cam işi ürünlerinin bulunduğu açık pazar ticareti yarımadayı canlandırmıştır. Sıcak denizlere açılan kapı olan Kırım Osmanlı devleti zamanında Kırım hanlığı vasıtasıyla kuzeye kapanmıştır (Bakır & Berberoğlu, 2017: 161; Turan, 2000: 15; Ostrogorsky, 2015: 431).

Ticaret yollarının kesişim noktası olan Kırım yarımadasının önemli ticari şehirlerinden Kefe, yarımadanın güneydoğu kıyısında yer alır. Kıpçak steplerini Karadeniz'e, Anadolu yarımadasına ve İstanbul'a bağlayan önemli bir liman olarak ön plana

çıkmaktadır. Kuruluşu hakkında kesin bilgi sahibi değiliz. Roma hâkimiyeti sırasında Caphum adıyla biliniyordu. IV. yüzyılda Türk istilaları sırasında yarımada Türk hâkimiyetinde iken Kefe Bizans'a bağlıydı. Anadolu Selçukluların Kırım fetihleri sonucunda bölgede Türk tüccarların varlığı görülmeye başlanmıştır (Öztürk,2002: 182-184). Kefe'nin ticaret şehri olması nedeniyle işlek bir limanı mevcuttu. Azak ve Taman'dan Hazar'a kadar geniş bir limanı olan Kefe, Kıpçak Bozkırı'nın hayvansal yağlarının İstanbul'a aktarıldığı yerdir. Rusya'nın kürk ve köle ticareti de buradan naklediliyordu. Anadolu Karadeniz arasındaki ticaret Kefe vasıtasıyla kuzeye aktarılıyordu (Kayhan, 2019: 93).

Cenevizliler'in bu bölgede yerleştikleri en önemli liman Kefe idi. Ceneviz kolonilerinin varlığının ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte genel kabul gören 1261 Kemalpaşa anlaşmasından hemen sonra olduğudur. Kefe'de XIII. yüzyıl sonlarına doğru Cenevizlilerin koloni sayıları artış göstermiştir (Turan, 2000: 67).

Kırım'ın bir diğer önemli şehri Suğdak'tır. Tüccarların yoğun olarak geldikleri Kırım kıyılarında kurulmuş bir liman kentiydi. Kıpçakların ihtiyaçlarını temin ettiği önemli bir kenti. Diğer ülkelerden gemilerle limana her türlü ürün gelirdi. Kıpçaklar her türlü ihtiyaçlarını buradan temin eder ve tüccarlara kürk, deri, cariyeler ve esirler satardı. Burası bütün tüccarların bulunduğu bir şehirdi (Kayhan, 2019: 94).

Büyük denizlerin henüz fethedilmemiş olması ve kara ticaretinin devamını sağlaması açısından Kırım büyük önem taşımaktaydı. İtalyan devletleri bölge ticaretinden faydalanmak için kolonileşme yoluna gitmiş, yıllar boyunca bölge ticaretinin zenginliğinden faydalanmışlardır (Turan, 2000: 15).

2. KIRIMIN FETHİNE KADAR

2.1. XIII. Yüzyıl Başlarında Bizans- Selçuklu Çekişmesi

Bizans imparatorluğu ile Türkler arasındaki ilişki Bizans İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarına kadar gitmektedir. IV. yüzyıldan itibaren Hunlar, Avarlar, Peçenekler, Uz ve Kıpçaklar gibi Türk boyları imparatorluğun sınırlarına ulaşmış ve ciddi tehditler oluşturmuşlardır. Bizans imparatorluğu sınırlarına ulaşan Türk boyları ile olan ilişkisini diplomasi ve askeri mücadele ile kontrol altına alabilmiştir. Ancak Anadolu Selçuklu Devleti ile ilişkilerinde aynı başarıyı gösterememiştir. İmparatorluğun Anadolu Selçukluları ile olan ilişkisi 1071'de Anadolu kapılarının açılması ve Marmara kıyılarına kadar ulaşmaları ile daha da yoğunlaşmıştır. Malazgirt sonrası Anadolu'ya başlayan akınlar ve neticesinde Türkmen göçlerinin artması ile Anadolu'nun demografik, kültürel ve siyasi yapısı değişmeye başlamıştır. Zira ekonomik ve askeri gücünü teşkil eden Anadolu Bizans'ın hayati damarlarından birisi idi (Ayönü, 2014: 5). Selçuklu için ise Anadolu Türk hâkimiyetini kalıcı hale getirmek demektir. 1071 sonrası yoğunlaşan ilişkiler bu temeller üzerinde kimi zaman ittifak kimi zaman da mücadele şeklinde ilerlemiştir. Ancak teşkilatlı devlet yapısı ile Selçuklular, Bizans'ı Anadolu'da zorlamıştır (Ayönü, 2014: 6).

Anadolu'nun fethini takip eden süre içerisinde Anadolu Selçuklu devleti kurucusu ve ilk sultanı olan Süleyman Şah (1075-1086), Büyük Selçuklu Devleti sultanı Alp Arslan'ın 1072 de ölümü üzerine yerine geçen oğlu Melikşah (1072-1092) zamanında tahtta hak iddia eden amcası ve Kirman meliki olan Kavurd Bey'in başlattığı isyan sırasında yaşanan karmaşadan faydalanarak Anadolu'ya geçmiş ve Bizans'ın Malazgirt sonrası içinde bulunduğu buhrandan faydalanmıştır. Selçukluların Batı Anadolu'ya kadar uzanan akınları karşısında telaşlanan Bizans'ın yeni imparatoru VII. Mikhail Doukas (1071-1078) Selçukluları durdurmak üzere Isaakios Komnenos'u görevlendirdi. Ancak bir netice elde edemediler. Selçuklular ilerleyişini devam etmiştir. Selçuklular Anadolu'yu kuşatırken Bizans'ta sonu gelmez iç isyanlarla uğraşıyordu. Bizans'ın bu karışık durumunu lehine çeviren Süleyman Şah 1075 yılında İznik şehrini almış burayı hareketlerinin üssü yapmıştır. Süleyman Şah bu tarihten itibaren Karadeniz kıyılarına, Marmara Denizi sahillerine ilerlemiş ve İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasına konuşlanmış boğazdan gelip geçen gemilerden vergi almaya başlamıştır (Ayönü, 2014: 73). Selçuklular, Bizans'ın yeni

imparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118) ile 1081 Dragos Çayı Antlaşması'nı imzaladılar. Bu anlaşma ile de Selçuklu Devleti hukuken tanınmıştır. Kaynaklarda çok ayrıntılı bahsedilmeyen anlaşma maddelerine göre; Süleyman Şah İzmit Körfezi'nden Marmara Denizi'ne dökülen Dragos (Drakos) çayına kadar çekildiler. Böylece Dragos (Drakos) çayı iki devlet arasında sınır olmuştur. Anlaşma her iki devlet adına da yarar sağlamıştır. Zira Selçuklular Bizans'a Anadolu hâkimiyetini kabul ettirmiş, Bizans ise zaten kaybettiği topraklarını Selçuklulara vererek bir kayıp yaşamamış, üstüne üstelik devletin doğu sınırında karmaşayı bastırmış ve Süleyman Şah gibi güçlü bir müttefiki olmuştur. Zira I. Aleksios Komnenos batıda Normanlar ile 1081'de başlayan mücadelesini Selçukluların askeri yardımı sayesinde kazanmıştır. (Koca, 2003: 41, Turan, 2014: 103; Sevim & Merçil, 2016: 521).

Devletin kurulmasından sonraki dönemlerde Anadolu hâkimiyetini genişletmek için uğraşan Selçuklu sultanları, Bizans devleti ile sıklıkla karşı karşıya gelmiştir. Bizans Malazgirt sonrası yaşadığı buhranı atlatabilmediği iç meselelerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu karışıklık sırasında Anadolu da kuzeyden güneyden birçok bölgeyi Türkmen gruplara terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak Marmara Denizi kıyılarından Antakya'ya kadar kontrolü altına almış olan Süleyman Şah'ın ani ölümü ile Selçuklu iktidarı 1086 yılından 1092 yılına kadar boş kalmış ve toprak kayıpları yaşanmıştır (Koca, 2003: 64). Bizans'a karşı saldırı durumunda olan Selçuklu bu dönemde savunma durumuna geçmek zorunda kalmıştır. Selçuklu tahtında yaşanan boşluk döneminde İznik ve civarı Süleyman Şah'ın Antakya seferine çıkarken yerine vekil olarak bıraktığı Ebü'l-Kasım tarafından başarılı şekilde korunabilmiştir. Ebü'l-Kasım (1087-1093) ; Selçuklu hanedanına mensuptur. Ebü'l-Kasım devletin başında bir sultan gibi hareket etmiştir. Kardeşi Ebu'l-Gazi'yi Kapadokya bölgesine atamıştır (Koca, 2003: 60). Bizans ile aralarında devam eden barışı ilk bozan Ebü'l-Kasım olmuştur. İmparatorluğun Normanlar ile mücadelesini fırsat bilen Ebü'l-Kasım Marmara sahillerine kadar akınlar düzenlemiştir. Normanlar üzerine düzenlenen seferden başarıyla dönen Aleksios Selçukluların boğaza kadar ilerlediğini görünce Ebü'l-Kasım'a anlaşma teklifinde bulunmuş ise de Selçuklular tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Aleksios, Türk asıllı Tatikios (Tadikos) komutasındaki bir orduyu İznik'e göndermiştir ancak bir netice elde edemediği İstanbul'a dönmüştür. Tatikios (Tadikos) gider gitmez Ebü'l-Kasım Bizans aleyhinde hareketlerini devam ettirmeye başlamıştır ve Gemlik (Kios)

limanını ele geçirmiştir. Amacı İstanbul'u ele geçirmek olan ve bunun deniz yolu ile mümkün olacağını bilen Ebü'l-Kasım, Gemlik (Kios) 'te bir filo meydana getirmek için gemiler inşa ettirmeye başlamıştır (Koca,2003: 60; Ayönü,2014: 79, Sevim&Merçil,2014: 528). Durumu öğrenen imparator Aleksios, Kasım üzerinde hem denizden hem de karadan ordu göndermiştir. İki taraftan sıkışacağını anlayan Ebü'l-Kasım Gemlik'ten çekilmiştir. Büyük Selçuklu sultanı Melikşah Anadolu'ya gönderdiği beylerin başıboş hareketlerinden rahatsız idi. Bu nedenle Emir Porsuk komutasında bir orduyu Anadolu'ya göndermiştir. Bu haberi alan Aleksios ve İznik'in Büyük Selçuklu hâkimiyetine geçmesini önlemek amacıyla Ebü'l-Kasım'ı destekleme kararı almıştır. Porsuk idaresindeki ordu başarı elde edemeden çekilmek zorunda kalmıştır. Ebü'l-Kasım'ı itaat altına almak isteyen Melikşah, Aleksios ile ittifak içine girmek için elçisi Siyavuş'u İstanbul'a gönderdi. Ancak imparator Aleksios Siyavuş'u etkileyerek kendi tarafına çekmiştir. Siyavuş'un elinde bulunan Sultan Melikşah'a ait mektubu Sinop ve havalisini ele geçirmiş olan Türk beyi Kara Tekin'e gelerek Sinop'u teslim almış ve Bizans imparatorluğuna teslim etmiştir. Durumu öğrenen Melikşah imparator ile tekrar ittifak yapmak için bir mektup daha göndermiş, İznik üzerine de Bozan komutasında yeni bir ordu göndermiştir. Ebü'l-Kasım Melikşah'ın itaatine girmek için yerine kardeşi Ebu'l-Gazi'yi vekil bırakarak İsfahan'a gitmişse de netice elde edememiş ve dönüş yolunda öldürülmüştür. Bizans tarafından Melikşah'a gönderilen elçiler yolda iken ani bir gelişme yaşanmış ve Melikşah vefat etmiştir. Böylece iki devlet arasında yeni bir dönem başlamadan bitmiştir.

İsfahan'da tutuklu bulunan Kılıcarslan (1093-1107) Melikşah'ın ölümü ile yaşanan buhrandan faydalanarak Anadolu'ya gelmiş ve Selçuklu tahtına oturmuştur (Koca, 2003: 65; Ayönü, 2014: 86; Sevim&Merçil, 2014: 530). Kılıcarslan'ın Anadolu Selçuklu tahtına geçmeden önce yaşanan bu boşluk devletin hâkimiyet alanını daraltmış ancak devlet bu boşluğa rağmen varlığını devam ettirebilmiştir. Kılıcarslan tahtı devraldığında hâkimiyet alanı İznik ve civarı ile sınırlıydı (Ayönü, 2014: 86). İzmit, Gemlik Bizans'ın kontrolüne

geçmiştir. İzmir, Urla ve Foça gibi sahil kısımlarında Çaka Bey¹, Danişmendliler, Saltuklular ve Mengücekliler gibi beylikler Anadolu'nun muhtelif yerlerinde hüküm sürmekteydiler (Turan, 2014: 130).

I. Kılıcarslan tahtı devralır almaz iki sorunu çözüme ulaştırmak için uğraşmıştır. Bunlar devletin dağılmış birliğini toplamak ve savunma durumunda olan devleti saldırı pozisyonuna geçirmektir (Ayönü, 2014: 879). Kılıcarslan devletin eski gücüne gelmesi için İzmir hâkimi Çaka Beyin kızı ile evlenerek akrabalık kurmuştur. Emir Muhammed komutasındaki ordusunu Marmara kıyılarına işgale göndermiştir. Ancak ilk teşebbüste başarı elde edilememiştir. Kılıcarslan Marmara sahillerine ilerlerken, Çaka Bey de İstanbul üzerine yönelmiştir. Sınırlarında yaşanan bu hareketlilikten tedirgin olan Bizans imparatoru Aleksios, I. Kılıcarslan ile ittifak yaparak kayınpederi Çaka Bey'den kurtulmuştur. Kılıcarslan ile yaptığı ittifak kısa süreli olmuş Kumanlar üzerine düzenlediği seferden dönüşünde Aleksios Selçuklular'ın ilerleyişini durdurmak için hazırlık içerisine girmiş iken Avrupa'dan yola çıkan ilk Haçlı birliklerinin Balkan topraklarına geldiği haberini almıştır (Ayönü, 2014: 91; Koca,2003: 71) ². Haçlı ordularının İznik yakınlarına kadar geldiğini

¹ Çaka Bey, Oğuzların Çavuldur boyuna mensup olup, vaktiyle Selçuklu ve Türkmen beyleri gibi Anadolu'nun fetih hareketine katılmış cesur bir savaşçı idi. Fakat çok genç ve tecrübesi olduğu için Anadolu'ya yapılan ilk seferler sırasında esir düşüp, İstanbul'a götürülmüştür. Bizans terbiyesiyle yetiştirilmiş saray hizmetinde görevlendirilmiştir. Botaniates zamanında yıldızı parlamış kendisine soyluluk unvanı verilmiştir. Botaniates tahtan düşürülünce İstanbul'dan kaçarak İzmir civarında beyliğini kurmuştur. Çaka Beyin asıl amacı İstanbul'u ele geçirmektir. Bizans imparatoru Aleksios Çaka Beyin hedefini engellemek için Kılıcarslan ile ikisini karşı karşıya getirmiş ve Bizans politikası ile Çaka Beyden kurtulmuş oldu. Çaka Bey Anadolu denizcilik faaliyeti ile uğraşan ilk beylikti. Bkz. Koca, S. (2003). *Türkiye Selçukluları Tarihi*, Çorum: Karam Yayıncılık, s.68.

² HAÇLI SEFERLERİ KRONOLOJİSİ: I.Haçlı Seferi: 1095-1099; II.Haçlı Seferi: 1146-1148; III.Haçlı Seferi: 1189-1192; IV. Haçlı Seferi: 1199-1204; V. Haçlı Seferi: 1217-1221; VI. Haçlı Seferi: 1228-1229; VII. Haçlı Seferi: 1249-1254; VIII. Haçlı Seferi: 1270. HAÇLI SEFERLERİNİN BAŞLAMA SEBEPLERİ: Haçlı seferleri 1095-1270 yılları arasında belirli aralıklarla devam etmiştir. Haçlı seferleri 1095 senesinde Papa II. Urbanus'un Clerment Konsili daveti ile başlamış 1270'de düzenlenen son sefere kadar devam etmiştir. 1291 yılında Akka'daki son Haçlı varlığının ortadan kaldırılmasıyla Yakındoğu'daki Haçlı varlığı sona ermiştir. Haçlı seferlerinin ortaya çıkma sebepleri hakkında değişik görüşler bulunmaktadır. Batılı tarihçiler dini

öğrenen I. Kılıcarslan Haçlılar üzerine ordu göndermiş ve Drakon Köyü yakınlarında tamamen imha edildi. Bu başıbozuk topluluğa karşı elde edilen başarı I. Kılıcarslan'ı yanılttı. 1096 sonbaharında İstanbul'a ulaşan Haçlı birlikleri İznik üzerine yürüdü. Yeterli kuvveti olmayan Kılıcarslan İznik'i teslim etmiştir. Selçuklu sultanı geri çekilirken Eskişehir dolaylarında Danişmendli Gümüştekin Ahmet Gazi ve Kayseri hâkimi Hasan Bey ile kuvvetlerini birleştirerek Haçlılarla meydan savaşına girişmiş ancak başarı sağlayamayacağını anlamış bu yüzden vur-kaç taktiği ile Haçlıları yıpratma yoluna gitmiştir. Haçlı ordusunun Anadolu'dan ağır tahripler bırakarak geçmesi Selçuklunun Anadolu birliğini sağlama çabasına ağır darbe vurmuştur. Bu sırada Selçuklu devleti İznik başta olmak üzere bütün sahil kasabalarını Bizans ve Haçlılara vererek İç Anadolu'ya çekilmek zorunda kalmıştır. Bizans ise Haçlıların yarattığı kaos ortamında Marmara ve Karadeniz kıyılarında bazı yerleri tekrar ele geçirmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyet sahası oldukça daralmış kara devleti haline gelmiştir. I. Kılıcarslan 1107 yılında Habur Nehri yakınlarında Çavlı ile giriştiği savaş sırasında ölmüş Selçuklu tahtı 1110 yılına kadar ikinci kez boş kalmıştır.

sebepleri dayanak göstermektedir. Hâlbuki bu sebepler arasında Orta çağ Avrupa topluluğunu zorlayan siyasi, sosyal ve ekonomik sebepler bulunmaktaydı. Dini motif ateşleyici gücü oluşturmuştur. Haçlı seferlerinin ortaya atıldığı yıllarda uzun süren açlık, yoksulluk, siyasi istikrarsızlık ve savaşan güçlerin disiplinsiz oluşu büyük sıkıntılara yol açmaktaydı. Kilise hem bu sıkıntıları ortadan kaldırmak hem de papalığın bazı politikaları gerçekleştirme düşüncesi bu seferlere ön ayak olmuştur. Bu bakımdan dini motifleri kullanmak ve kutsal toprakları kurtarmak sloganı kitleleri harekete geçirmekte etkili olmuştur. Kudüs'ün Hz. Ömer zamanında ele geçirilmesinden itibaren Hristiyan dünyası tarafından X. yüzyılda alınma teşebbüsü dışında Müslüman idaresinde kalmıştır. XI. yüzyılda oluşan uygun ortamda Batı Kilisesi yapılacak bir seferle Doğu Kilisesi'ne hâkim olmanın yanında Akdeniz'deki İslam hâkimiyetine son verip Anadolu'daki Türkleri geri çıkararak bölgeye hâkim olacağını düşünmekteydi. İlk sefer sırasında daha Kudüs alınmadan Urfa ve Antakya'da kontluklar kurmaları bunun önemli göstergesidir. Bu seferler için vaazlar verildiği sırada Avrupa'da nüfus hızla artmakta toprak sıkıntısı çekilmekte, kuraklık yüzünden tarımda büyük bir çöküş yaşanmaktaydı. Dolayısıyla sokaklarında bal ve süt akan Kudüs ve bunun için yapılan çağrı büyük bir yankı bulmuştur. Bkz. Runciman S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev: Fikret Işıltan, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998,s.3-135.

Dört yıllık bir boşluktan sonra Şahinşah (1110-1116) devletin başkenti Konya'ya gelerek tahta oturmuştur. Altı yıllık iktidarı döneminde Bizans'ın üzerine seferler düzenlemiştir. Bizans Haçlıların yarattığı ağır tahribat ve Selçuklu tahtının boşluğundan faydalanarak Karadeniz, Marmara ve Ege sahillerindeki bölgeleri ele geçirmiştir. Konya üzerine sefer düzenlemiş ancak Selçuklu ordusu baskınlar düzenleyerek Bizans ordusunu zor durumda bırakarak yıpratmıştır (Koca, 2003: 103). Şahinşah galibiyet elde etmek üzere iken kardeşi Mesud'un Danişmentliler ordusu ile üzerine geldiği haberini alınca İmparator Aleksios ile 1116 yılında anlaşma yapmıştır (Koca, 2003: 107). Ancak kardeşi ile giriştiği mücadele başarılı olamamış ve öldürülmüştür.

Kardeşi Şahinşah'ı yenerek tahta oturan I. Mesud (1116-1155) saltanatını kayınpederi Danişmentli Emir Gazi'nin yardımı ile elde edebilmiştir. I. Kılıcarslan'ın ölümü üzerine yaşanan karışıklıktan istifade ederek hâkimiyet sahalarını genişletmişlerdir. Damadı I. Mesud'un tahta oturması ile güç dengesi değişti ve Anadolu'nun hâkimiyeti Danişmentliler'e³ geçti. 1118'de Bizans tahtına çıkan Ioannes (1118-1143) Selçuklu ülkesindeki iç karışıklıktan faydalanarak bu durumu kendi lehine çevirmiş ve Denizli, Uluborlu gibi yerleri tekrar ele geçirmiştir. Böylece Selçuklu Devleti, Batı Anadolu'da son dayanak noktasını da kaybetmiş ve İç Anadolu istilaya açık bir duruma düşmüştür (Koca, 2003: 111). Selçuklu tahtına çıkmasına yardım eden kayınpederi Danişment Emir Gazi Anadolu'da hâkimiyetini güçlendirmişti. Onun gölgesinde kalan sultan Mesud ortanca kardeşi Ankara, Kastamonu, Çankırı hâkimi Arab'ı Emir Gazi ile beraber yenmiş ancak kardeşinin hâkimiyet sahası olan Çankırı, Ankara ve Kapadokya bölgesini Emir Gazi'nin

³ Danişmentliler, Sultan Alparslan'ın hizmetine girerek en gözde emirleri arasında yer almış olan Danişment Gazi tarafından kurulmuştur. Malazgirt zaferi sonrasında kendisine ıktâ olarak verilen Sivas'ı fethederek beyliğinin temellerini atmıştır. Daha sonra hâkimiyet sahasını genişleterek Amasya, Tokat, Niksar ve Çorum'u ele geçirerek Anadolu'da kurulan ilk beylikler arasında yerini almıştır. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Anadolu'nun güçlü devletlerinden Selçukluları kimi zaman kontrol altına almış kimi zaman da hâkimiyetini altına girmiştir. Beyliğin yıkılışından sonra Anadolu'nun muhtelif yerlerine dağılmışlardır. Bkz. Özaydın A., "Danişmentliler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, s. 469-474

kontrolüne vermek zorunda kalmıştır. Selçuklu hâkimiyeti Konya ve civarından ibaret kalmıştır. Bizans ise 1130'da Kastamonu civarını ele geçirmiştir. Bizans imparatoru II. Ioannes Suriye ve Akdeniz seferi sonrasında yönünü orta ve doğu Karadeniz bölgesine çevirmiştir. Danişmendliler, Karadeniz bölgesini ele geçirmiştir. Karadeniz seferinden bir sonuç elde edemeyen II. Ioannes İstanbul'a geri dönmüştür. II. Ioannes'in ölümü üzerine Bizans tahtına oğlu I. Manuel Komnenos (1143-1180) geçmiştir. Aynı yıl içerisinde Danişmendli Melik Muhammed'in ölümünün ardından yaşanan taht mücadelesi Sultan Mesud için fırsat oluşturmuş ve Konya ile sınırlanmış olan hâkimiyet sahasını genişletmiş Danişmendlileri yenerek yeniden güç unsurunu eline geçirmiştir (Koca, 2003: 123). Bu dönemde Bizans ile ilişkilerde savunma durumunda kalınmış Bizans saldırı konumuna geçmiş hatta Türkleri Anadolu'dan atma gayesi gütmüş ancak Türklerin yıpratma taktiği ile kısa seferlerden öteye geçememiştir (Koca, 2003: 128). Sultan Mesud taht kavgasını önlemek için en büyük oğlu Elbistan meliki II. Kılıcarslan'ı tahta çıkartmıştır.

II. Kılıcarslan (1155-1192) tahta oturunca babasının istediği gibi davranmamış ve iktidarı önünde engel gördüğü kardeşi Dolat (Devlet)'ı ortadan kaldırtmış küçük kardeşi Şahinşah ise meliklik bölgesi Ankara ve Çankırı yöresine son anda kaçarak kurtulabilmiştir (Koca, 2003: 160). İktidarının ilk yıllarında sergilediği sert tutum nedeniyle Sivas Danişmendli meliki Yağıbasan, Ermeni prensi Stefan, Harput Emiri Kara Arslan ve Musul Halep atabeyi Nureddin Mahmut ile mücadele etmek zorunda kalmıştır (Koca, 2003: 160; Turan, 2016: 230; Sevim & Merçil, 2014: 547). Komşuları üzerinde sükûneti sağladıktan sonra Kılıcarslan Bizans üzerine yöneldi. Ancak Bizans siyaset taktiğini kullanan imparator Manuel, Kılıcarslan'ı ittifak sarmalına düşürmeyi planladı. Türk beylikleri arasındaki rekabeti değerlendirerek kendi lehine çeviren Manuel, Kılıcarslan'a ağır bir darbe aldırması ve 1162 yılında bir anlaşma yapmak zorunda bırakmıştır. Kılıcarslan aleyhine görünen bu anlaşma Anadolu hâkimiyetini yeniden sağlamasına yardım etmiştir. Zira Bizans anlaşmadan sonra yüzünü batıya dönmüştür. Bu sırada Kılıcarslan, Danişmendlilerin Kayseri ve Sivas şubelerini alarak Anadolu'da gücünü sağlamlaştırmayı başarmıştır. Ayrıca Türkmen grupları Batı Anadolu'ya tekrar akınlar düzenleyerek Denizli, Kırkağaç, Bergama gibi yerleri ele geçirmişlerdi. Anadolu da gücünü yeniden sağlamlaştıran Kılıcarslan karşısında Bizans imparatoru Selçuklu devletini yıkmak ve Anadolu'dan Türkleri atmak

amacı ile askeri gücünü kullanmaya yönelmiştir. Ancak 11 Eylül 1176' da Miryokefalon'da⁴ ağır bir yenilgiye uğramış ve Anadolu'nun Türk yurdu olduğu tescillenerek siyasi üstünlük Bizans'tan Selçukluya geçmiştir (Turan, 2016: 235; Koca, 2003: 195). Kılıcarslan 1185 yılında ölümünden önce Selçuklu ülkesini on bir oğlu arasında şu şekilde paylaşmıştır.

-Kutbettin Melikşah: Aksaray ve Sivas

-Rükneddin Süleymanşah: Tokat ve civarı

-Muhiddin Mesud: Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir

-Nureddin Mahmud: Kayseri ve çevresi

-Mugiseddin Tuğrulşah: Elbistan

-Muizzeddin Kayserşah: Malatya

-Nasreddin Berkyarukşah: Niksar ve Koyulhisar

-Nizameddin Argunşah: Amasya

-Arslanşah: Niğde

-Gıyaseddin Keyhusrev: Uluborlu'dan Kütahya'ya olan bölgeler (İbn Bibi, El Evamirü'l Ala'ıye Fi'l Umuri'l Ala'ıye, çev: Mürsel Öztürk, Ankara, 1996, s. 41).

Ancak devleti oğulları arasında taksim eden II. Kılıcarslan taht mücadelelerinin önüne geçememiş ve 1192'de ölmüştür (Turan,2016: 254; Koca, 2003:198).

Gıyaseddin Keyhusrev Selçuklu tahtında iki kez oturmuştur. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196) ilk saltanat yıllarında tahtını korumada güçlük yaşamadı ve Bizans üzerine

⁴ Bizans- Selçuklu ilişkisinde dönüm noktası olan bu savaşın geçtiği yer hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bkz. Ayönü Y., *Selçuklular ve Bizans*, Ankara, 2014, s. 167-168 ; Koca S., *Türkiye Selçukluları Tarihi*, Çorum, 2003, s.180 .

yönelerek Menderes ırmağına kadar olan bölgeyi ele geçirdi. Ancak çok geçmeden kardeşi II. Rükneddin Süleyman Şah'ın Konya üzerine yürümesi ve Selçuklu tahtını ele geçirmesiyle yönetimi kardeşine 1196 yılında devretti.

II. Süleyman Şah (1196-1204) devrinde iç sorunlarla meşguliyetinden faydalanan Bizans, Karadeniz bölgesine çıkarma yaparak Samsun'da bazı ticaret gemilerine saldırarak mallarına el koymuştur. Kendisine yapılan başvuru üzerine II. Süleyman Şah, Bizans'a alınan malların teslimini bildirmiş neticede yapılan anlaşma ile Bizans vergi ödemeyi ve alınan malları iade etmeyi kabul etmiştir (Sevim, 2014: 553). Gürcistan seferi hazırlıkları sırasında 1204 yılında öldü. Yerine oğlu küçük yaştaki oğlu III. Kılıcarslan (1204-1205) geçmiş ancak sekiz ay kadar kısa süre tahta kaldıktan sonra amcası I. Gıyaseddin Keyhusrev tahtı ele geçirmiş ve ikinci saltanat dönemi başlamıştır (Baykara, 1997: 31).

Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211) ikinci kez tahta oturduğunda Anadolu'da siyasi durum oldukça karışıktı. Dördüncü Haçlı seferi ile Bizans'ın merkezi idaresi çökmüş ve İstanbul'da Latin hâkimiyeti başlamıştır. 1204 yılında Haçlı şövalyeleri ve Venedikliler tarafından ele geçirilen Bizans başkenti İstanbul⁵ maddi ve manevi bir yıkıma sahne olmuştur. Bizans'ın Haçlı şövalyeleri tarafından işgalinin ardından Flarende kontu Baudouin Latin Devleti imparatoru sıfatıyla Ayasofya'da taçlandırıldı. Venedikli Tommaso Morosini'de patrik seçildi (Ostrogorsky G.,2015:391; Ayönü;2014: 206; Runcıman, 1992: 113). İstanbul'un düşmesinden sonra şehri terk eden Bizans soyluları Latinler tarafından ele geçirilmemiş yerlerde yerel yönetimlerini kurmuşlardır. Bunlardan III. Aleksios'un damadı I. Theodoros Laskaris İznik'e gelmiş ancak 1206 yılında İznik'e hâkim olarak imparatorluğunu ilan etmişti. Diğer tarafta Karadeniz sahillerinde Trabzon merkezli Komnenos ailesinden David ve Aleksios kardeşler halaları Gürcü kraliçesi Tamara'nın

⁵ Dördüncü Haçlı Seferi döneminde işgal edilen İstanbul'un yağmasının tarihte bir örneği yoktur. Şehir dokuz asır boyunca Hristiyan merkezi olmuş ve birçok sanatkar tarafında eserlerle donatılmıştır. Venedikliler bunun farkında olup eserleri kendi kilise ve meydanlarını süslemeleri için söküp götürmüştür. Ancak Fransızlar ve Flamanlar tarafından vahşice tahrip edilmiştir. Bkz. Runcıman S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev: Fikret Işıltan, Ankara, 1992, s.109.

yardımı ile Rum Devleti'ni kurdu. Batıda Haçlılar, kuzeyde Komnenoslar arasında zor duruma düşen İznik imparatorluğu ve Selçuklu devleti arasında ittifak anlaşması yapılmıştı. Zira Karadeniz sahillerinde Komnenosların yayılma hareketleri İznik devleti gibi Selçukluların da aleyhinde bir durum teşkil ediyordu. Asya ve Avrupa arasındaki ticaret Selçuklu ülkesini ticaretin merkezi yapıyordu (Turan, 2014: 301). Karadeniz sahillerinde bu mücadele sırasında ticari yönden duraksama yaşanmış; el-Cezire, Suriye, Mısır'dan Kayseri Sivas yolu Samsun, Sinop ve oradan Suğdak-İstanbul arasındaki ticaret sarsılmıştı. I. Gıyaseddin Keyhüsrev Samsun üzerine sefere çıkmış ve ele geçirmiştir. Ancak bölgenin Türk idaresine geçtiğine dair bir kayıt bulunamamıştır. Selçuklu sultanı elde ettiği başarıyı yeterli görmüş ve mahalli idareyi yerinde bırakmıştır. Samsun ve Sinop Keykavus zamanına kadar ne Selçuklu, ne Trabzon Komnenoslar ne de İznik İmparatorluğu'nun eline geçmiştir (Turan, 2014: 303). Gıyaseddin Keyhüsrev 1211 yılında imparator Laskaris ile Alaşehir⁶ civarında yaptığı savaşta şehit olmuştur. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in şehit olması üzerine devlet adamlarının istişaresi ile büyük oğlu Malatya meliki I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) tahta getirildi. Bu durumu kardeşi Tokat meliki Alâeddin Keykubad kabul etmemiş mücadeleye girişmiştir. Ancak üstünlük sağlayamayarak Ankara'ya kaçmıştır. Konya'da saltanatı ele geçiren I. İzzeddin Keykavus saltanatı için tehlike gördüğü kardeşi üzerine yürümüş ve kardeşinin aman dilemesi üzerine şehri teslim alarak kardeşini Minşar kalesine hapsedirmiştir. Böylece saltanatı önündeki engelden kurtulmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti, I. İzzeddin Keykavus tahta çıktığında etrafı irili ufaklı devletler tarafından sarılmış deniz yolu irtibatı kesilmiş bir iç devletten ibaret olarak kalmıştı. İzzeddin Keykavus'un babasının intikamını almak isteyeceğini düşünen İznik imparatoru Laskaris (1204-1222) sultan ile anlaşma yoluna gitmek istedi. Böylece Laskaris, İstanbul'daki Latinler ile rahat bir şekilde mücadele edebilecekti. Selçuklu sultanı Keykavus ise Anadolu'da hâkimiyet

⁶ Selçuklu ve Bizans müellifleri muharebenin cereyan tarzı ve sahası hakkında farklı bilgiler vermektedir. Bizans kaynaklarına göre, Türk ordusu Denizli - Ladik, arasında bugün mevcut olmayan Antiochia şehrini muhasara ettiği sırada Bizans ordusu ile karşılaştı. İbn bibi'ye göre; Türk ordusu Alaşehir hududuna yaklaşınca Rum, Alman, Kıpçak ve Alan'lardan mürekkep bir ordu ile ilerledi ve burada muhabere başladı. Bkz. Turan, O. (2014). *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi, s.311

sahasını genişletebilecekti (Turan, 2014: 321). Türklerin Kırım, Rusya ve Kıpçak ticaretinden fayda sağlamaları için Karadeniz sahillerini ele geçirmeleri gerekmektedir. Bu nedenle İzzeddin Keykavus yönünü Sinop şehrine çevirdi. Sivas bölgesinde hazırlıklara başlayan sultana, Sinop sınır muhafızlarından gelen mektupta, Trabzon imparatoru Aleksî'nin karışıklık çıkardığı iletilmiştir (İbn Bibi, 1996: 169). İzzeddin şehri tanıyan birilerini buldurtup hakkında bilgi almıştır. İbn Bibi'nin bildirdiğine göre

Sinop kuşatılmadan doğrudan girişilecek bir savaşla alınacak bir yer değildir. Ancak kuşatma ile ora halkı yiyecek ve içecek sıkıntısına düşer. Karadan ve denizden yardım kesilirse şehrin alınması mümkün olur ve zafer kazanılır... “ (İbn Bibi, 1996: 169)

Keykavus bunları dinledikten sonra şehri kuşatmaya karar vermiştir. Sinop ve Aleksî'nin durumunu öğrenmek için gönderdiği adamlarından Aleksî'nin av eğlencesinde olduğunu öğrenmiştir. Ani bir baskınla Aleksî ve etrafındakileri ele geçirmiştir. Sinop'a hareket eden Sultan Keykavus Aleksî'nin adamları ile şehre gönderdiği elçiden olumlu bir yanıt alamayınca şehri kuşattı ve Aleksî'yi şehirden görünecek bir yere çıkararak Aleksî'ye işkence etmeye başlamış. İbn Bibi'nin aktardığına göre;

Sultanın sabrı tükendi. Emri üzerine Kir Aleksî'yi daha sıkı bağlayarak şehirden görülebilecek yüksek bir yere çıkardılar ve isterseniz şehri teslim edin isterseniz Kir Aleksî öldürülsün diyerek ona işkence ettiler. Cellatlar işkenceyi artırdıkça onun feryat ve figanı gökleri tuttu. Şehirliler kale duvarlarının üzerinden onu seyretmeye çıktılar. Sonunda Tekfur onlara hitaben 'Ey dinsizler şehri kimin için koruyorsunuz. Ben öldükten sonra sizi de zorla ele geçirip esaret zincirine vururlar, çoluk çocuğunuzu hizmetçi ve köle yaparlar. O halde bu direnişinizin bana ve size ne faydası var.' dediyse de bu söz rüzgârın granit taşına ettiği tesir kadar onlara etki etmedi. O gün bu şekilde akşam oldu. Ertesi gün de Sultan'ın buyruğu üzerine Kir Aleksî baş aşağı şekilde asıldı. Bu şekilde ikinci olunca Tekfur ayılıp bayılmaya başladı. Diğer yandan şehirliler Sultan'a karşı gelmelerinin faydası olmayacağını anlayınca Tekfur'un habercisini şehre çağırdılar. Eğer Sultan Tekfur'u öldürmez onun ülkesine dönmesine, çoluk çocuğumuzla birlikte bizim de istediğimiz yere gitmemize izin verirse şehri ona teslim edeceklerini söylediler. (İbn Bibi, 1996: 173).

İmparatorlarının öleceğini düşünen şehir halkı teslim olmayı kabul etmiştir. 28 Ekim 1214'te şehir teslim alınmış ve Aleksî ile anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya göre; imparator serbest bırakılacak, Sinop dışındaki yerler Canik bölgesi ve buralara bağlı yerler imparatora

bırakılacak, imparator imkânları dâhilinde Selçukluya asker verecek, her yıl 10 bin dinar, 500 at, 50 yük hediye göndermeyi kabul edecektir (İbn Bibi, 1996: 174). Trabzon İmparatorluğu bu tarihten Moğolların istilasına kadar Anadolu Selçuklu Devleti'ne tabi kalmıştır. Karadeniz'in önemli ticaret limanını ele geçiren sultan İzzeddin Keykavus şehri idari, dini ve mimari yönden düzenlemiştir. Sinop'tan ayrılmış kaçmış kimseleri naipler göndererek getirtmiştir (İbn Bibi, 1996:175). Böylece Anadolu Selçukluları Anadolu'nun önemli ticaret limanlarından olan Sinop'u alarak Karadeniz rekabeti içerisine girmiştir.

1220 yılında İzzeddin Keykavus ölünce yerine devlet adamlarının kararı ile Alâeddin Keykubad (1220-1237) tahta çıkarılmıştır. Keykubad'ın tahta çıkmasıyla ilgili iki rivayet mevcuttur. İlki İzzeddin Keykavus'un ölümünden az önce Alâeddin'i tahta geçirilmesini vasiyet ettiği yönündedir (Uyumaz, 2003: 18). Diğeri ise İbn Bibi'nin eserinde geçen devlet adamlarının ortak kararı ile tahta çıkarıldığı görüşüdür⁷ (İbn Bibi, 1996: 228). Keykubad'ın tahta çıkmasından iki yıl sonra İznik tahtında değişiklik meydana gelmiş ve imparator III. Ioannes Vatatzes (1222-1254) olmuştur. İki devletin ilişkisi çatışmadan uzak, dostane şekilde olmuştur. Bizans ile ilişkiler dostane görünümlü olmuşsa da her an saldırı pozisyonu korunmuştur. Zira bu dönemde İznik İmparatorluğu batıya Anadolu Selçuklu Devleti ise doğu, güney ve kuzeye yönünü çevirmişti. Moğol istilasının Asya'yı alt üst ettiği bir dönemde tahta çıkan Keykubad siyasi ve askeri tedbirlerini artırmıştır. Trabzon Rum imparatorluğunun Keykavus döneminde başlayan tabiliğini devam ettiriyordu ancak Celaleddin Harizmşah'ın siyaset sahnesine çıkması ile Trabzon Rum İmparatoru Andronikos (1222-1238)'u Selçuklular üzerinde harekete geçirmiştir. Harizmşah'ı metbu tanıdığını ilan etmiş ve Sinop'a saldırıya geçmiştir. Moğollar ise Türkistan, İran, Azerbaycan, Kıpçak ili ile Kafkasya'yı istila etmiş ve Kıpçakları imhaya girişmiş ve Kırım

⁷ Sultan İzzeddin cennet bahçesine göçünce Çaşnigir Emir Seyfeddin Aybaba, Pervane Şerafeddin Muhammed, Emir Mübarizeddin Çavlı, Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah ve Emir-i Ahur Zeyneddin Başara gibi devlet adamları onun ölümünü gizli tuttular...Mübarizeddin Behram ile Seyfeddin Aybaba Sultan'ın ortanca kardeşi Melik Alâeddin Keykubad lehinde görüş bildirdiler. "Onun alında tacın ve mührün sahipliği okunmakta, büyüklüğü her hareketinde ortaya çıkmaktadır. Ondan başkasını aramak boşunadır." Bkz. İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l Umuri'l-Alai'ye, çev: Mürsel Öztürk, Ankara, 1996, s 171.

sahilinde Suğdak şehrini ele geçirmişlerdir. Halkın büyük bir kısmı dağılmış ve birçok tüccar Anadolu sahillerine kaçmıştır. Alâeddin Keykubad Suğdak şehrinin Moğol istilası ile harap olması ve vassalı Trabzon Rum İmparatorluğu'nun büyük ticaret limanına yerleşmeye çalışması sebebiyle Suğdak'a sefere karar vermiştir. Düzenlenen sefer sonucunda Suğdak ele geçirilmiştir. Sultan Alâeddin Keykubad'ın ticari görüşleri ile Anadolu en yüksek medeniyet seviyesine ulaşmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan itibaren Bizans ile ilişkileri kimi zaman askeri kimi zaman siyasi kimi zaman da dostane şekilde devam etmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti Miryokefalon zaferi ile Anadolu'da hâkimiyetini sağlamlaştırırken Bizans aldığı bu ağır darbe ile sarsılmış dağılmaya başlamış Dördüncü Haçlı seferi ile de bölünmüştür. İstanbul merkezli yönetimin Anadolu damarının kesilmiş olması Bizans'ı askeri ve ekonomik yönden zor durumda bırakmıştır. Zira Anadolu üzerinden Karadeniz ve İstanbul'a uzanan ticaret kontrolü Selçuklu hâkimiyetine geçmiş Karadeniz ticaretinde önemli bir merkez olan Kırım, Selçuklu idaresine girmiştir (Turan, 1997: 190; Turan, 2016:378; Uyumaz, 2003: 34). Bizans ve 1206 yılında İznik merkezli kurulan İznik imparatorluğu ve Trabzon merkezli kurulan Rum İmparatorluğu Karadeniz ticaretini elde tutmak için mücadele içinde olmuştur. Bu karışıklık bölge ticaretinin durmasına sebebiyet vermiş tüccarların Anadolu Selçuklu sultanlarından yardım talep etmeleri ile Karadeniz üzerine seferler düzenlenmiştir. Seferler neticesinde öncelikle Sinop, 1214 yılında alınmış ve 1225 tarihinde Suğdak zaferi ile Anadolu ticaretinin kilit noktaları Selçuklu devletinin eline geçmiştir (Turan, 1997: 189; İbn Bibi, 1996: 168). Bölgede sükûneti sağlayan Selçuklular dönemin önemli kilit noktasına hâkim olmuştur. Ticarete önem veren Selçuklu sultanları hem ticaret yolu güvenliği sağlamış hem de Anadolu'yu güçlü bir ticaret merkezi haline getirmişlerdir.

2.2. Selçukluların Karadeniz Politikası

Tarih içerisinde Anadolu'da kurulmuş siyasi teşkilatlar kendilerini korumak ve ticari zenginliği elde etmek için Karadeniz üzerinde hâkimiyeti sağlamak istemişlerdir. Karadeniz sahillerinin yarısı Avrupa yarısı Asya'da yer almaktadır. İstanbul boğazı vasıtasıyla

Marmara, Ege ve Akdeniz’le bağlantı sağlamaktadır. Pontus Eukseinos adıyla anılan deniz Anadolu’ya gelen Türkler tarafından Karadeniz ismiyle anılmaya başlanmıştır. Kara kelimesi eski Türk dillerinde yön ifade etmek için kullanılmıştır ve kuzey anlamına geldiği için bu isim verilmiştir. Üçüncü zamanın sonlarında parçalanmaya başlayan iç deniz olarak deniz Karadeniz ve Hazar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Karadeniz ada bakımından zengin değildir. (Tuncel M., 2001: 385-386). Karadeniz coğrafi ve iklim özellikleri nedeniyle kontrolü zor bir bölge olmuştur. Bir iç deniz özelliği taşıyan Karadeniz’e birçok kavim yerleşmiştir. IV. yüzyılda Türk kavimleri gelmeye başlamıştır. İlk gelen Türk boyu Hunlar olmuştur. VI. yüzyılın sonunda ise Slavlar ulaşmıştır. Güney sahilleri Bizans idaresinde iken Hazarlar Kırım’dan Kafkasya’ya kadar olan kısmı ellerinde bulundurdular. Bu dönemde Karadeniz ticari anlamda büyük önem kazandı. Bu ticari canlılık içinde İstanbul Karadeniz’i Akdeniz’e açan önemli bir merkez olmuştur.

XII. yüzyılda Karadeniz hem kuzeyden hem güneyden Türk kavimlerinin yoğun yerleşimine sahne olmuştur. Karadeniz’in güney kesimlerini Kırım tarafı ve doğu kıyıları da Bizans İmparatorluğu’nun hâkimiyeti altındaydı. Ancak Malazgirt savaşından sonra Anadolu’nun kaderi değişmiştir. Bizans İmparatorluğu Karadeniz sahilleri dâhil olmak üzere Anadolu’da gücünü ve kontrolünü yitirmeye başlamıştır. Anadolu’nun ticari potansiyelinin farkında olan Selçuklu sultanları öncelikle hâkimiyetlerini tesis etme politikası gütmüş ardından güney ve kuzey sahillerin önemli liman şehirlerini ele geçirerek ticari hayatın içinde yer almışlardır. İşte bu gücü elde etmek için Anadolu’da; Bizans İmparatorluğu, Haçlı şövalyeleri ve Anadolu’da muhtelif yerlerde hâkim olmuş irili ufaklı Türk beylikleri ile mücadele etmiştir. Selçuklu sultanları Miryokefalon galibiyeti ile Anadolu’nun Türk yurdu olduğunu tescillemişler siyasi yönde sağladıkları üstünlüğü ekonomik yönden perçinlemek amacıyla sahil şeritlerine yönelmiş gerek kuzey gerek güney bölgelerde önemli limanları ele geçirerek Asya-Avrupa arasında oluşan ticaretten faydalanmışlardır. Bu limanlar büyük denizler henüz keşfedilmediği için ticarete hayati önem taşımaktaydı. Bu bağlamda Anadolu Selçuklu devleti Karadenizde faaliyetlerini askeri, ticari ve iskâna dayalı olmak üzere üç bölümde yapmıştır (Turan, 1997: 187-189). Bu çerçevede dâhilinde incelediğimizde Selçuklular Karadeniz bölgesine ilk ciddi seferini Süleymanşah döneminde kumandan Kara Tegin zamanında düzenlenmiştir. Çankırı ve Kastamonu havalisi ele geçirilmiştir. Süleymanşah’ın ölümünden sonra Anadolu’ya

gönderilen Büyük Selçuklu komutanı Bozan tarafından sahil kesimlerden çekilmek zorunda kalmıştır (Turan,1997: 188). Ancak 1097’de I. Haçlı seferi sırasında sahil şeritleri tekrar elden çıkmıştır. 1194 yıllarında Rükneddin Süleyman Şah Samsun (Amisos)’u ele geçirmiştir (Ayönü,2014: 194). Dördüncü Haçlı Seferi sonucunda Bizans İmparatorluğu başkenti İstanbul tahrip ve yağma edilmiştir. Ardından Latin İmparatorluğu kurulmuştur. Doğu Karadeniz sahil kesimlerinde ise Komnenos ailesi mensuplarından iki kardeş David ve Aleksis Rum Devleti’nin temellerini atmıştır. Bu yeni devlet Karadeniz’e hâkim olmak istiyordu. Dolayısıyla Batı ve Orta Karadeniz’de mücadele başlamıştır. Hâkimiyet mücadelesi nedeniyle ticari faaliyetler sarsılmış hatta durma noktasına gelmiştir. İşte bu nedenle Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev 1206’da Karadeniz seferine çıkmıştır, Trabzon Rum hükümdarı Aleksis canını zor kurtarmıştır. Ancak bölgeye düzenlenen sefer sonucunda bölge hâkimiyetinin Anadolu Selçuklularına geçtiği kesin değildir (Turan, 2014: 303). Sultan İzzeddin Keykavus zamanında Karadeniz sahillerinde Trabzon Rum imparatoru Kir Aleksi’nin Türk sınırlarına tahrip ettiği bildirilmiştir. İzzeddin Keykavus sefer kararı alarak Sinop üzerine yürümüştür. Sinop’u tanıyanlardan izahat almış ve 1214’te Sinop’u ele geçirmiştir. Şehri mimari, dini ve iktisadi bakımdan geliştirmiş ve idaresini kurarak geri dönmüştür.1223 yılında Moğollar Kıpçak ilinde büyük bir yağma ve talan hareketi düzenlemiş kaçan tüccarlar Anadolu’da Türk topraklarına sığınmışlardır. Korsanlar tarafından soyulan tüccarlar Alâeddin Keykubad’a şikâyetle bulunmuştur. Alâeddin Keykubad Suğdak’taki karışıklıktan istifade eden Rumların tüccarları soymaları üzerine denizaşırı sefere karar vermiştir. Sultan bu sefer için Kastamonu uc beyi Hüsametdin Çoban’ı görevlendirmiştir. Hüsametdin Çoban Sinop’tan hareket ettiği donanmasıyla Suğdak’ı 1225’te almaya muvaffak olmuştur. Hüsametdin Çoban burada Selçuklu idaresini kurarak gerekli düzenlemeleri yapıktan sonra geri dönmüştür. Bölge muhtemelen 1239 Moğolların işgaline kadar Anadolu Selçuklu Devleti hâkimiyetinde kalmıştır. 1243 Köseadağ bozgunundan sonra Anadolu Selçuklu Devleti gerilemeye başladı. Moğollar Anadolu’yu işgal etmeye ve Selçuklu sultanlarını tabiyetleri altına almışlardı. Bu durumu fırsat bilen Trabzon Rum İmparatorluğu 1259’da Sinop’u işgal etmiştir. Bunu üzerinde Selçuklu veziri Muînüddin Süleyman Pervane Sinop’u kuşattı. Denizden ve karadan yapılan kuşatma neticesinde Sinop alınmıştır. Anadolu Selçuklu Sultanları ticarete önem ve öncelik vermişlerdir. Anadolu’da istikrarı sağladıktan sonra ticari yolların fethi politikaları arasında önemli yer tutmuştur. İstikrarlı dönemlerinde birçok ticaret yolu ülke topraklarından

geçmiştir. Ticari gelir devletin gelişmesi ve müreffeh yaşantıda önemli yer tutmuştur. Bu nedenle Anadolu Selçuklu sultanları yolların güvenliğine büyük önem vermişlerdir. Anadolu’da güvenliği sağlamışlar, Anadolu’nun her tarafına yayılan kervansaraylar ⁸(Turan, 1946: 1-27) inşa etmiş ve ticari hayatı canlı tutmuşlardır. Selçuklu sultanları Doğu Karadeniz Rum devletini ortadan kaldıramadığı için Doğu Karadeniz bölgesinde hâkimiyet kuramamışlar ancak Rum İmparatorluğu’nu hâkimiyetleri altına alabilmişlerdir. Ancak Batı ve Orta Karadeniz’de elde ettikleri bölgelerde iskâna yönelik politikasını takip ederek bölgenin Türkleşmesini sağlamışlardır. Keykavus zamanında alınan Sinop şehrine sultan çevre bölgelerden zengin ve itibarlı kişilerin seçilerek şehre gönderilmesini, gelmek istemezler ise mallarının satın alınarak zorlayıcı tedbirler ile getirtilmesini emretmiştir (İbn Bibi, 1996: 174). Bu durum sultanların bölgenin Türkleşmesine ve ticari hayatın canlı tutulmasına verdikleri önemi gösterir.

Anadolu’ya hâkim olan siyasi güçlerin, varlıklarının devamı için Karadeniz sahillerinin kontrolünü ellerinde tutmaları gerekmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti de aynı politikayı takip etmiş ve Karadeniz’e çıkmak istemişlerdir. Ancak bölgenin coğrafi yapısı, Ceneviz ve Venedik gibi devletlerin varlığı nedeniyle pek kolay olmamıştır. Dönem itibariyle Karadeniz sahilleri ticari yönden çok önemliydi. Çünkü henüz büyük denizler keşfedilmemiş ve Asya ile Avrupa arasındaki ticaretin tek bağlantı noktasıydı. Bu yüzden büyük önem taşıyordu. Anadolu Selçukluları önemli bir liman olan Sinop’u ve ardından

⁸ Anadolu’nun Selçuklu hakimiyetine girmesiyle beraber XII. yüzyılın sonlarında ticaretin merkezi olmuştur. Ekonomi politikalarını ve fetihlerini milletlerarası ticarete göre düzenleyen Selçuklu sultanları Anadolu’nun bir ucundan diğer ucuna kadar kervansaraylar yaptırmıştır. Kervansaraylar 30-40 km ara ile yapılmıştır. Sabah bir kervansaraydan ayrılan kervan akşama diğer kervansaraya ulaşırdı. Yolcular üç gün boyunca misafir sayılır ve ücret alınmazdı. Barınma, gıda, sağlık, veteriner, tamirat, ibadet etme gibi ihtiyaçlarını giderebilirlerdi. Kervansaraylar ticari hayatın canlanması ve cazip hale gelmesinde önemli rol oynamışlardır. Sosyal hayatın canlılığı yanında güvenliğinde sağlanması açısından önemli yapılarıdır. Bkz. Bedirhan Y. (2016). “Türkiye Selçuklu Sultanlarının Milletlerarası Ticareti Geliştirmek İçin Yürüttüğü Faaliyetler ve İzlediği Politikalar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 2016, s.488; Eryavuz Ş., “Kevansaray” ,*TDV İslam Ansiklopedisi*, 2002,299-302.

Sudak gibi dönemin büyük ticari limanlarını ele geçirerek Karadeniz ticaret rekabetinde yerini almıştır.

2.3. Karadeniz’de Ceneviz-Selçuklu Çekişmesi ve Kırım

Karadeniz jeopolitik konumu sebebiyle tarih boyunca birçok kavmin istilasına maruz kalmıştır. Ticari ve stratejik potansiyeli Anadolu’da hâkim olan güçlerin hâkimiyetlerini güçlendirmek için mücadele ettikleri bir sahadır. Anadolu, Karadeniz ve Doğu ticaretinde Cenevizlilerin hâkimiyetini anlayabilmek için Bizans imparatorluğu ile İtalyan devletlerin ilişkisini analiz etmemiz gerekmektedir.

Orta çağ boyunca Avrupa ile Asya arasında ticarete egemen olmuş olan İtalyan devletler Bizans İmparatorluğu döneminde Anadolu ticaretinde önemli ayrıcalıklar ve imtiyazlar elde etmişlerdir. Hiçbir Avrupa devleti İtalya kadar Doğu ticaretine önem vermiyordu. Bu durumun nedenlerini W. Heyd şöyle izah etmiştir:

Coğrafi konum nedeniyle doğu ile özellikle Bizans imparatorluğu ile çok sıkı bir ilişki halinde idi. İkinci olarak Rum İmparatorluğu aşağı İtalya’ya (Ravenne, Venetya’ya) sahipti. Bu komşuluk karşılıklı ilişkilerde pek etkili oluyordu. En sonu, Roma ve İstanbul arasında sürekli bir gidip gelme vardı. Bu dostça ilişkiler Orta çağın ilk yüzyıllarına kadar sürdü. Sonraları mezhep kavgaları ve hiyerarşi meseleleri yüzünden bozuldu. Nihayet Batı Hristiyanlığının zengin merkezinde ibadet lüksü gittikçe çoğalıyor, bunu tatmin içinde parlak kumaşlara, çok miktarda kokulara ihtiyaç duyuyordu. Halbuki bu ihtiyaçları karşılamak için Roma-Cermen sanayii pek geri, Avrupa toprakları da çok fakirdi (Heyd W.,2000: 103).

İtalyan şehir devletlerinin Bizans İmparatorluğu ile ticarete dayanan ilişkisi üç döneme ayrılır. Başlangıçtan 1204 İstanbul Latin İmparatorluğu dönemi, Latin Krallığı dönemi ve Bizans’ın yıkılış döneminden İstanbul’un fethine kadar geçen dönemdir (Turan Ş., 2000:17).

Venediklilerin Bizans İmparatorluğu ile kurdukları dostane ilişkiler ve müttefik olarak yaptıkları yardımlar karşılığında X. yüzyılın sonlarında Bizans topraklarında ticari imtiyaz ve ticaret serbestliği hakkı elde etmişlerdi. Venedik’in en büyük rakibi Cenova (Cenevizliler) bu hakkı 150 yıl sonra elde edebilmişlerdir. Başlıca sebebi Venedik’in uzun

süre Bizans egemenliği altında kalmaları idi. Cenova (Cenevizlilerin) önce Langobardların, arkasında Fransa'nın egemenliği altında kalmasıdır. Bu nedenle Bizans İmparatorluğu ile ilişki kuramamıştır (Turan Ş.,2000:29). Ceneviz cumhuriyeti ile Bizans arasında ilk ticari anlaşmanın 1142 de yapıldığı anlaşılmaktadır. Şerafettin Turan'ın dediğine göre; bu anlaşmada Ceneviz halkının Bizans topraklarında ödeyeceği vergi malın değerine göre %10'dur. Bir vergi indirimi söz konusu değildir (Turan Ş.;2000:29). Cenevizliler'e yeni haklar tanıyan anlaşma 1155'te yapılmıştır. Anlaşma maddelerine göre Bizans topraklarında serbestçe dolaşım ve ticaret hakkı, altın ve gümüş para dışında %4 gümrük vergisi, Bizans İmparatorluğu ise Cenova Komününe yılda bir armağan, San Lorenzo Kilisesi'ne altın işlemeli iki örtü verecektir. Ancak bu tanınan imtiyazlar Venediklilerin imtiyazları kadar geniş nitelikli olmamıştır. İtalyan devletleri XIII. yüzyıla gelinceye kadar Bizans İmparatorluğu ile imzaladıkları anlaşmalar ile ticaret alanında büyük kolaylıklar elde etmiş Marmara ve Ege başta olmak üzere önemli liman kentlerine koloni kurmaya başlamışlardır. Venediklilerin içinde yer aldığı Latinler 1204'te İstanbul'u ele geçirmiş Cenevizliler bu ittifakı desteklememiş ve karşı cephe almıştır. Bizans İmparatorluğu'nun parçalanması Ceneviz için ağır darbe olmuştur. Rakibi Venedikliler ise Latin Krallığı döneminde büyük imtiyazlar elde etmiş ve ticari hâkimiyet sahasını oldukça genişletmiştir. Ancak Paleologosları destekleyen Ceneviz Latin Krallığı'nın yıkılmasının ardından rakibi Venedik Cumhuriyeti'nin yerini alarak Bizans sahasında üstün ticari imtiyazlar elde etmiştir.

Karadeniz ticaret sahasında İtalyan devletlerin hâkimiyet sahaları görülmektedir. Cenevizliler Venediklilerin aksine Karadeniz sahillerinde kolonileşme yolunu tercih etmiştir. Ceneviz adı İtalyanca Genovesi'den gelmektedir (Aldo, 1993: 363). İtalyan devletlerinden Venedik, Bizans'tan ticari imtiyazlar elde etmiş hâkimiyet sahasını genişletebilmiştir. Ancak Cenevizliler istedikleri imtiyazları elde edememiş, bağımsız hareket edememişlerdi. Dördüncü Haçlı seferi sonunda kurulan Latin devleti Venedik için ayrıcalıklı ve güçlü bir dönem olmuştu (Bakır & Berberoğlu, 2017: 162). Cenevizliler bu dönemde ticari üstünlüğu Venediklilere kaptırmişti. Bu dönemde İznik Kralı Laskaris'i destekleyen Cenevizliler, Latin devletinin yıkılmasında rol almış ve 1261 yılında imzalanan anlaşma ile fazlasıyla imtiyaz elde etmiştir (Bakır & Berberoğlu, 2017: 162). Bu tarihten sonra Cenevizliler Karadeniz'de ticari faaliyetlerini geliştirmiştir (Bakır & Berberoğlu,

2017). Cenevizliler Karadeniz’de Kefken, Amasra, Sinop, Samsun, Fatsa, Trabzon, Balıklava, Kefe ve Suğdak’ta da önemli ticaret kolonilerini kurmuştu (Aldo, 1993: 363).

Karadeniz’in kuzey ve güney sahillerine yayılmış kolonilere sahiptiler. Kuzeydekiler Gazzeria (Gazaria) Genovese adıyla anılıyordu (Turan,2000: 57). Cenevizliler İstanbul’dan Karadeniz’e geçtikten sonra Kuzey Anadolu sahillerine ve Kırım’a yönelmişlerdir. Zira Karadeniz Mısır ile Suriye ve Anadolu arasında uzanan ticaret yolu dışında Avrupa ve Asya arasında bir yol daha oluşturuyordu. Suriye yolu Avrupalılara kapanınca XIII. yüzyılda Karadeniz ticareti önem kazanmıştır. Bu yolda bağlantı İtalya ya da Güney Fransa limanlarından başlayarak Galata’ya oradan da Trabzon’a denizden, Trabzon-Tebriz arasında ise karadan sağlanıyordu. Cenevizliler Kırım’a yerleştikten sonra Kefe ve Tana gibi limanlarda Trabzon İstanbul arasında ticaret artmış böylece Karadeniz’in kuzeyi ile güneyi arasında ticari ilişkiler yoğunlaşmıştır. Öte yandan Kırım sahilleri hem Avrupa hem Asya’dan getirilen malların Rusya içlerine gönderilmesine olanak sağlıyor hem Avrupalıların en çok ihtiyaç duyduğu buğdayı sağlama imkânı tanıyordu. Cenevizliler Kırım’da Kefe’yi; Anadolu’da ise Amasra sahillerini seçip yönetimlerini kurmuşlardır. Cenevizliler Sinop, Samsun, Fatsa ve Trabzon’da güçlü koloniler kurmuşlardı. (Turan;2000: 29)

Bizans imparatorluğu Karadeniz’de Haçlı seferlerine kadar ticari ve siyasi hâkimiyeti elinde bulundurmıştır. Ancak Haçlı seferleri sonrasında bölge kontrolden çıkmaya başlamıştır. Bu zayıflık neticesinde kolonileşme faaliyetleri hız kazanmıştır. (Bakır & Berberoğlu, 2017: 161).

Anadolu Selçukluları İtalyanlar ile ilk kez Haçlı Seferleri sırasında karşılaşmışlardır. Selçuklular döneminde Doğu ticareti sadece kendi ürettiği malları satan karşılığında ihtiyaç duyduğu ürünleri alan bir ülke olmayıp Avrupa Asya arasındaki ticarete köprü görevi görmüştür. Karadeniz ticareti dördüncü Haçlı Seferi sonucunda Trabzon’da yeni bir imparatorluğun kurulması, Ceneviz ve Venedik gibi İtalyan devletlerin koloniler kurmasıyla canlılık kazanmıştır. İşte Selçukluların bölge ticaretine yönelmeleri bu dönemde gerçekleşmiştir. Trabzon Rum ve İtalyan devletlerarasındaki ticari rekabete Anadolu Selçuklu Devleti 1214’te Sinop’un fethiyle dâhil olabilmişlerdir. Anadolu Selçuklu Devleti

kürk, köle ticareti ve bölge ticaretinin kendi ülkeleri üzerinden geçmesini istiyorlardı. Bu amaç doğrultusunda Kırım'da bir liman kenti olan Suğdak'ı ele geçirdiler.

Kırım seferine karar verildiğinde hedef olarak Suğdak seçilmiştir. Çünkü burası kuzeye Rusya içlerine giden Türk ve Arap tüccarların kadar güneye Anadolu'ya gelen Rus tüccarlarının da uğradıkları bir buluşma merkezi idi. Gemilerin demirlemesine elverişli olan geniş limanı buraya yönelik deniz trafiğinin artmasına yardım ediyordu. Kuzeyin deri ve kürkleriyle Asya içlerinden getirilen pamuklu ve ipekli kumaşlarla baharat hatta Anadolu ürünü olan Ankara yünü Kefe'de yahut Suğdak'da pazarlanıyordu (Turan Ş.,2000: 142).

XIII. yüzyılda Selçukluların Karadeniz sahillerinde önemli limanları ele geçirmesiyle birlikte bölge ticareti üzerinde ticari bir rekabet başlamıştır. Zira aynı dönemde Rum devleti Trabzon üzerinde, Selçuklular Sinop ve Samsun üzerinde, Cenevizliler ise Kırım'da önemli şehirlerde özellikle Suğdak'ta ticari faaliyetlerini devam ettiriyordu. Selçuklular önemli ticaret merkezi olan Suğdak'tan pay elde etmek için mücadele etmişti. Tarihi süreç içerisinde kara devleti olarak anılan Selçuklu devleti, Suğdak'ın fethi ile deniz ticaretinde söz sahibi olmuş ve sahillerine gelen malların güvenle ülke içerisinde dağıtımını karayolu ile kervanlar vasıtasıyla yapmıştır. (Bakır & Berberoğlu, 2017: 175). Selçuklu ve Ceneviz ilişkisi bu açıdan devam etmiş Anadolu ticaret güvenliğini sağlamak isteyen Selçuklular aldıkları liman şehirleri ile Rum devletini baskı ve kontrol altına alabilmiştir.

3. SELÇUKLU YÖNETİMİNDE KIRIM

3.1. Emir Hüsâmeddin Çoban Ve Kırım Seferi

Karadeniz'in incisi Kırım yarımadası ticaret açısından önemli bir yerdi. Yarımada'nın Suğdak şehri ticaretin canlı kaldığı yerler arasındaydı. Burası Kıpçakların her türlü ihtiyaçlarını temin ettiği yerdi. Mısır, Anadolu üzerinden gelen ürünler Sinop limanından gemilerle Suğdak'a ulaşıyordu. İpek, pamuk ve baharat gibi ürünler burada deri, kürk gibi ürünlerle alışverişe tabi oluyordu. Karadeniz hâkimiyeti birçok millet için önemli olmuş ve bölge hâkimiyeti için mücadeleler verilmiştir. Selçuklu sultanlarının bu mühim ticaret bölgesini ele geçirmek için seferler düzenledikleri bilinmektedir.

Moğollar 1223 yılında Suğdak şehrini ele geçince büyük bir yağma ve talan hareketi başlatmış bölgede ticaret yapan tüccarlara büyük zarar vermişlerdi (Turan, 2014: 378). Halkın büyük kısmı gemilerle kaçıp Anadolu sahillerine sığınmışlardı. Sultan Alâeddin'e sığınan bir tüccar mallarının soyulduğunu anlatmış ve yardım istemiştir (İbn Bibi, 1996: 317). İbn Bibi'nin naklettiğine göre;

Ben fakir kulunuz, rızkını temin etmek için zorlukları meslek edindim. Gece gündüz sevinç yüzü görmedim. Rızık peşinde Karadeniz demeyip dolaşıp durdum. Karın doyurmak için bu aziz ömrü azın çoğun peşinde boş yere harcadım. Bu üç beş günlük dünyada yüz türlü sıkıntıya katlanarak tenimi mum gibi erittim. Sonunda birkaç dirhem biriktirebildim. Kıpçak, Bulgar(İtil), Rus diyarlarından bu dergâhın adaletinin ve doğruluğunun şöhretini duyarak sevinçle yönümü bu eşiğe döndürdüm. Denizi aşarak gönlümü dünya endişesinden kurtarmak bu devletin kutlu gölgesinde emniyet ve huzura kavuşmak mutlu ve rahat olmak istedim. Hazer geçidine varıp orayı geçerken ömrümü harcayıp canımı dişime takarak kazandığım bütün malımı elimden aldılar. Altınlarıma el koydular. Bin bir rica minnetle başımı o zalimlerin elinden zor kurtardım (İbn Bibi, 1996: 317).

Bu şikâyeti duyan Sultan Alâeddin derhal tüccarların zararlarının hazineden ödenmesini ve onların durumunun iyileştirilmesini buyurdu (İbn Bibi, 1996: 319). Sultan, Suğdak seferi için Emir Hüsâmeddin Çoban'ı görevlendirdi:

Tanrının yardımıyla kalkıp orduyu Suğdak sınırına sür. Orası gelin gibi süslenmiş olup, Rus denizine dayanmaktadır. Sugd, Karadenizin yanındadır. Orayı geçmek için denizi geçmek

gerekir. Ordu oraya varınca bir gemi bulup burca binmiş ay gibi oraya binsin. Sugd'un, Saksın'ın, Kıpçak'ın ve Rus'un günlerini karartsın (İbn Bibi, 1996: 319).

Emir Hüsâmeddin Çoban, Melikü'l-Ümera (Beylerbeyi) unvanıyla anılırdı ve zekâsı, cömertliği, cesurluğu, kahramanlığı ile bilinirdi.

devletin kıdemli emirlerin büyüklerinden ve saltanat silahtarlarının ileri gelenlerinden, düşüncede, dirayette, cesarete, cömertlikte, mertlikte, yiğitlikte, adamlarının ve mallarının çokluğunda ün kazanmış ve emirlerin seçkinleri arasında imtiyaza ve saygıya sahip dünyanın her şehrinde ve bölgesinde güneş gibi rahatın kaynağı olan, cömertliğin menşuru, bütün ihtiyaç sahiplerinin, dünyanın bütün mamur yerlerinden gelip aziz eşliğinden feyz almayı farz-ı ayn saydıkları...

Görevlerini, işlerini ve davranışlarını ibadet ve fazilet ehlinin ilm ve amel sahiplerininkine uyduran oğullara ve torunlara sahip Melikü'l-Ümera Hüsâmeddin Çoban'a buyurdu (İbn Bibi, 1996: 318)

Melikü'l-Ümera Hüsâmeddin Çoban Bey'in bu yerdeki emirliğinin başlangıcının II. Kılıcarslan zamanına götürebiliriz. I. Alâeddin Keykubad'ın Selçuklu tahtına cülusunda Emir Hüsâmeddin Çoban, Kastamonu'dan sayısız kıymetli hediyelerle payitaht Konya'ya gelerek ona bağlılığını arz etmiştir (Taneri A., 1998: 513).

1223'te Moğolların Kıpçak ülkelerine akınları, buradaki ticaret yollarının emniyetini sarsmış, eşkıya ve korsan faaliyetlerini artırmış bulunuyordu. Sultan Alâeddin Keykubad kuzey ticaretini emniyete almak ve bu önemli ticaret merkezini ele geçirmek için sefer emri verdi. Bu önemli görev için Kastamonu hâkimi olan Emir Hüsâmeddin Çoban'ı görevlendirdi. Suğdak'ı fetheden Emir Hüsâmeddin Çoban hakkında, bu fetihden sonra, kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

3.2. Kırımın Fethi

Sultan Alâeddin Kırım'ın fethi için Emir Hüsâmeddin Çoban komutasındaki ordusunu Suğdak'a sefere göndermiştir. Sultan Alâeddin bir müddet Kayseri'de kaldı ve zafer haberini burada bekledi. Ordu Hazar denizini (Karadeniz) geçtiği sırada Suğdaklılar

büyük bir donanmanın denizde seyrettiğini görünce aralarında seçtikleri bilge bir elçiyi Emir Hüsâmeddin Çoban'a göndermişlerdir:

biz cihan padişahının kullarıyız onu büyük bir orduyu sahile göndermesinin sebebini bilmiyoruz. Eğer bac'ı⁹ ve geçiş resmini ödemekte ihmalkâr devrandık ise fazlasıyla temin edelim. Fermana uyarak bu işi kolaylaştıralım. Eğer Rus tarafına gitmek istiyorsanız selvi boylu yiğitlerimizden seçip alet ve edavatlarıyla size gönderelim de onlar askerlikte ve kullukta görevlerini yapıp sultanın düşmanlarına kılıç sallasınlar ve onun yolunda canlarını feda etsinler (İbn Bibi, 1996: 317).

Suğdaklılar bir taraftan da Kıpçak hanına bir elçi göndererek sultanın askerlerinin sahile yavaşmakta “denizde yürüyen dağlar gibi gemiler görünmekte olduğunu haber etmişlerdir (İbn Bibi, 1996: 324).” Kıpçak hanı da hiç vakit kaybetmeden Rus Knezine bir ulak yollayarak yardım talep etmiştir. Suğdaklılar bir taraftan da Emir Hüsâmeddin Çoban'a gönderdikleri elçiden gelecek haberi bekliyorlardı. Emir Hüsâmeddin Çoban'ın huzuruna varan elçi:

bizim siz Melikü'l-Ümera'dan beklentimiz geri dönmenizdir. O zaman biz hizmette yaptığımız kusurun karşılığını imkânımız ölçüsünde öderiz. Kulluk rüsumumuzu yeniler, onu galiz yeminler ve sağlam anlaşmalarla pekiştiririz. Hâlihazırda buraya kadar zahmet çekmiş olan bu ordunun nal bahası olarak 50 bin dinar öderiz (İbn Bibi, 1996: 324).

demiştir. Elçinin sözleri karşısından hiddetlenen Emir Hüsâmeddin Çoban:

tac ve taht sahibinin fermanıyla orduyu buraya savaş pazarını altın karşılığında satmak için çekmedim. Her gelen habercinin boş sözlerine, masallarına kanarak işimden vazgeçmem (İbn Bibi, 1996: 325)

⁹ Farsça kökenli bir kelime olup mali açıdan hemen hemen her çeşit vergi türünü ifade eder. Selçuklu devleti gazneliler iran sahasında kuruldukları için kelimeyi mali anlamıyla alıp vergilendirme anlamında kullanmışlardır. Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Bac” maddesi, İstanbul 1991,c. 4,s. 411-413

diye cevap vermiştir. Bu cevap üzerine elçi geri dönmüş ve Emir Hüsâmeddin Çoban askerleri ile Kıpçak sahasına Suğdak sahrasına inmiştir. Emirü'l-Ümera Suğdak sahiline çıkar çıkmaz sofralar kurdurdu ve gece yarısına kadar eğlence düzenlediler (İbn Bibi, 1996: 325). Seher vaktinde Kıpçak ordusunun geldiğini öğrenen Emir Hüsâmeddin Çoban, Rus üzerinden gelecek yardımın yetişmeden saldırıya geçilmesini emretti. Bütün gün süren çatışmalardan netice elde edilememiş ve ertesi gün yeniden başlayan mücadele Selçuklu ordusunun zaferi ile sonuçlanmıştır. Böylece:

amaçlarına ulaşmanın verdiği sevinç ve mutluluk içinde zafer kartallarının yuvası olan çadır kurdukları yere geri döndüler (İbn Bibi, 1996: 328).

Rus Knezi Kıpçak ordusunun durumunu öğrenince ileri gelen devlet adamlarını çağırarak:

bizim bu orduyla boy ölçüşmemiz bu çelik pençeli yiğitlerle savaşa ve mücadeleye girişmemiz, ihtiyattan, tedbirden, kifayetten ve dirayetten uzaklaşmamız demektir. Hem üstelik bizim kendimizi sıkıntıya atmak içinde bir sebebimiz yoktur. Sultandan hiçbir zaman zarar görmedik. Kalemle düzeltilecek bir iş için kılıcı çekmek hamlık ve aptallık olur (İbn Bibi, 1996: 329)

dedikten sonra Emir Hüsâmeddin Çoban'a bir mektup yazmış ve kıymetli eşyalardan oluşan hediyelerle elçisini yollamıştır. Elçinin getirdiği hediyeler arasında Rus ketenleri ve kürkleri ile 20 bin dinar para bulunuyordu. Emir Hüsâmeddin Çoban hediyeleri askerlere dağıttı ve elçiyi üç gün alıkoydu, dördüncü gün hilat verip bağışta bulundu. Elçiyi soylu atlardan, kını altından mamul Hint kılıcından, altın işlemeli özel hilattan meydana gelen kıymetli hediyeler vererek geri gönderdi (İbn Bibi, 1996: 331). Zafer sonucu elde ettiği yüklü ganimeti Sinop ve Kastamonu'ya göndererek kendisi Suğdak üzerine yöneldi.

Suğdaklılar, Kıpçakların yenildiğini Rusların ise Emir Hüsâmeddin Çoban ile anlaşmaya vardığını öğrenince telaşlandılar ve şehri tahkim edip savaş tedbirleri aldılar. Bir hafta sonra Emir Hüsâmeddin Çoban şehrin kapısına yanaştı. Sabahın erken saatlerinde savaş başladı ve gün boyu devam etti. Ertesi gün tekrar başlayan savaşta Suğdaklılar kale dışına çıkıp petrol yağı, ok, çark ve taşla saldırıya devam ettiler (İbn Bibi, 1996: 332). Selçuklu ordusu daha önce planladığı gibi sırtlarını gösterip kaçmaya başladı, bunu gören Suğdaklılar onları kovalamaya başladı. Ancak bir savaş taktiği olan bu durum sonrasında Suğdaklı genç

askerler Selçuklu kılıçlarına yem oldular. Geri dönen Selçuklular kaleye rahatlıkla girmiş oldu. Şehirde kalan yaşlılar aman dilemekten başka yol kalmadığını anladılar. Emir Hüsâmeddin Çoban'a elçi göndererek her yıl haraç ödemeyi, bac'ı vermeyi, tayin edilecek kişiye hizmet etmeyi, telef olan tüccarların mallarını bulmayı ve iade etmeyi söyleyip yalvarıp yakardılar. Melikü'l-Ümera:

bu olaya sebep olan sizin sapık düşünceniz ve savaş alanında yere serilmiş olan gençlerinizin aptallığıdır. O halde ben ünlü adamlarından birini sultanın dergâhına göndereyim ve bu konuda sizinle hazreti sultan arasında aracılık yapayım. Benim ricamla sizin suçlarınız bağışlanır, cihan padişahı gözüyle size bakarsa işi kötülük yapmak olan felek bundan böyle size zarar vermez (İbn Bibi, 1996: 341).

Bu sözler üzerine şehre dönen elçi durumu anlatmış ve bütün gece herkes nesi varsa ortaya koymuş, kıymetli bir hazine tertip etmişlerdir. Sabah olunca Emir Hüsâmeddin Çoban bütün askerlerin silah başı yapmasını emretmiş ve Melikü'l-Ümera sultanın serverleriyle birlikte bârgâhın¹⁰ önüne oturmuştur. Küçük büyük herkes şehrin dışına döküldü ve hazırladığı hediyeleri sundu. Bunun üzerine Emir Hüsâmeddin Çoban Suğdaklılara zarar vermektan el çekilmesini emretti ve süratle bir gemi hazırlatıp Suğdaklılardan alınan hediyeleri, durumu bildiren bir mektupla birlikte Sultan Alâeddin'e gönderdi Haberci dergâha varıp Suğdak şehrinin fethini, Kıpçak askerlerinin yenildiğini ve Rusların aman dilediğini sultana bildirdi. Sultan durum karşısında çok memnun oldu (İbn Bibi, 1996: 342). Emir Hüsâmeddin Çoban'a ferman yazdı. Fermanın başında savaşta gösterdikleri üstün başarıdan dolayı onları övdü. Onların uğurlu saltanat bayrağını Allah'ın inayetiyle mutluluk göğüne dikmelerini kutladı. Seçkin hilatlar ve kıymetli hediyeler göndererek onları emsallerinden üstün kıldı. Daha sonra Melikü'l-Ümera'nın Suğdaklıların suçlarının bağışlanması konusundaki teklifini kabul ettiğini, çan ve kilise yerine Peygamber şeriatını, mihrabını, minberini ve düzenini yerleştirilmesini, o diyarın tüccarlarından aldıkları malları tam ve şartsız olarak iade edilmesini ve bu işleri tamamladıktan sonra itaatkâr emirlerden birini muhafız olarak oraya

¹⁰ Bârgâh ifadesi sultanın sarayı anlamına gelmekle beraber seferlerde kurulan otağ anlamına da gelmektedir. Bkz. DİA (1992). "Bârgâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, s.70.

bırakıldıktan sonra geri dönülmesini emretmiştir. Sultanın fermanını alınca Melikü'l-Ümera derhal fermanı baştan sona kadar okudu. Gelenlerin hepsi başlarını yere koyarak adalet ve din sultanından aldıkları övgüden zemine kafa tuttular. Onunla sevinip mutlu oldular. Daha sonra yanına çağırdığı şehirlilere malı gasp edilen tüccarı göstererek:

bu tüccarın saltanat mahkemesinde açtığı dava üzerine sultan size çok kızmıştı. Sizi cezalandırmanın ve hizaya getirmenin vahametini göstererek herkese örnek olacak bir ders vermek istiyordu. Fakat benim sizin affınızı dilemem saltanat tahtında kabul gördü. Sizin ağır suçunuzu affetti (İbn Bibi, 1996: 344).

Bunun üzerine Suğdaklılar tüccarın zararını karşılamış onun sıkıntısını azaltmışlardır. Müezzin yüksek bir yere çıkararak ezan okudu. Suğdak'a büyük bir cami yapıldı, kadı, hatip ve müezzin tayin edildi. Şehrin imarı tamamlandı (İbn Bibi, 1996: 344).

Suğdak seferi Selçuklu tarihinde ilk denizaşırı sefer olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Emir Hüsâmeddin Çoban komutasındaki Selçuklu donanması Suğdak'ı ele geçirmiş ve ticari önemi olan Kırım gibi bir bölge Selçuklu Devletine bağlanmıştır. Selçuklu askeri yapısı içinde deniz aşırı bir sefer yapacak güçte donanmaya sahip olunması da önemli bir hadisedir.

3.3. Kırında Selçuklu Yönetimi

Kırım sultan Alâeddin Keykubad zamanında Emir Hüsâmeddin Çoban komutasında düzenlenen denizaşırı sefer ile ele geçirilmişti. 1214 tarihindeki Sinop'un fethinden kısa bir süre sonra Türk donanmasının denizaşırı sefere çıkması her yönüyle orijinal bir durumdur. Bölgenin ne kadar Selçuklu idaresi altında kaldığına dair elimizdeki bilgiler yeterli değildir. Zira dönemin kaynağı İbn Bibi'den başka olayı teferruatlı anlatan başka eser de mevcut değildir. İbn Bibi de Suğdak'ın fethi sonrası hakkında herhangi bir bilgi kaydetmemiştir. Buradan İbn Bibi'nin dediğinden çıkan sonuca göre, şehirde Emir Hüsâmeddin Çoban adına bir cami inşa edilmiş, kadı ve müezzin tayin edilmiş, şehir bir emirin idaresine bırakılarak geri dönmüştür. İdaresine bırakılan kişi hakkında da bilgimiz ve kaynaklarımız yeterli değildir. Selçukluların Suğdak üzerindeki hâkimiyetinin ne kadar sürdüğünü bilmiyoruz.

Selçuklu idaresinin 1237 yılında Moğolların tekrar gelişine kadar devam ettiği sanılmaktadır (Turan, 2014: 380). 1237 yılından sonra Kırım, Altın Orda hâkimiyetine geçmiş ve Selçuklu idaresi bölgede son bulmuştur.

SONUÇ

Türkler yeni yurt arayışları sonucunda Anadolu'ya yönelmiş ve Anadolu'nun kapılarını Büyük Selçuklu sultanı Alparslan'ın kazandığı Malazgirt zaferi ile buranın kapılarını açmıştır. Zafer sonrası Anadolu'ya yoğun Türkmen akınları başlamış ve irili ufaklı siyasi teşekküller kurulmuştur. Malazgirt öncesinde Anadolu'ya hâkim olan Bizans İmparatorluğu mağlubiyet sonrasında sınırlarını İstanbul merkezli dar bir alana çekmiştir. Türkler Anadolu'ya yerleşmeye başladıkları süre zarfında üç büyük siyasi teşekkül kurmuştur. Bunlar Anadolu Selçukluları, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti'dir.

Anadolu Selçuklu devleti Süleyman Şah'ın Anadolu'ya gelişi ve İznik'i alarak devletinin temellerini atmasıyla başlayan süreçle teşkilatlanmış ve Bizans'ı zor durumda bırakmıştır. Miryokefalon zaferine kadar Selçuklu sultanları Anadolu'da Türk hâkimiyetinin kurulması için uğraşmıştır. Bu süreçte onlar yer yer Bizans'ın askeri ve siyasi manevraları, yer yer haçlı güruhları ve yer yer de Anadolu'nun muhtelif yerlerinde kurulmuş irili ufaklı beylikler ile mücadele halinde olmuşlardır. Bu çerçevede Selçuklular öncelikle Anadolu'da Türk ve Selçuklu hâkimiyetini tesis etmek istemişlerdir. Bizans ile mücadele halinde iken Avrupa'dan gelen Haçlı birliklerinin Anadolu'ya gelmesi ile onlarla da mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Birinci Haçlı seferi ile Konya ovasına merkezlerini taşımak mecburiyetinde kalmış, saldırı durumundan savunma durumuna geçerek hâkimiyet sahalarını korumaya çalışmışlardır. Ancak Dördüncü Haçlı seferi sonrası Bizans'ta başlayan siyasi istikrarsızlık ile İznik ve Trabzon gibi iki yerde vücut bulan Rum ve İznik imparatorlukları Selçuklu siyasetine yeni bir boyut kazandırmıştı. İznik İmparatorluğu yönünü İstanbul'a, Selçuklu ise Karadeniz bölgesindeki Rum İmparatorluğuna yöneltmişti.

Anadolu'da siyasi istikrarı sağlayan Selçuklular transit ticaret ağından faydalanmak ve bu ticaret ağını Anadolu üzerine çekmek istemiştir. Anadolu üzerinden geçen kervanların güvenliğini sağlayarak 'sigorta' sistemini uygulamışlar, ülke sınırları içerisindeki ticaret yolu üzerinde zarar gören tüccarların mallarının bedelini ödenmesi teminatıyla Anadolu ticari hayatında güvenlik seviyesini arttırmışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti ticari hayatı canlı tutmuş ve ülkenin ihtiyaç duyduğu değişik malzemeleri kurulan açık pazarlara çıkarma fırsatı yakalamıştır. 1214 yılında Sinop limanının fethi ile başlayan süreçte Selçuklular Karadeniz üzerinde söz sahibi kuvvetler arasında yer almaya başlamıştır. Bu süreç Trabzon Rum imparatorluğunun Doğu Karadeniz bölgesinde sıkışması ve Karadeniz ticareti üzerinde Selçuklu devletinin söz sahibi olmasıyla sonuçlanmıştır. Karadeniz'in ticari özelliğinden

faydalanmak için mücadele eden güç odaklarına Venedik ve Ceneviz gibi İtalyan kolonilerini de eklemek gerekmektedir. Bu ticari rekabet ortamına Selçuklu devleti üçüncü bir güç olarak yerleşmiştir. Karadeniz bölgesinde yaşanan ticari sıkıntılar neticesinde Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad zamanında Suğdak üzerine sefer düzenlenmiş ve ada ele geçirilmiştir. Sefer sonunda bölgede huzur sağlanmış ve kara devleti durumunda olan devletin sınırlarını denizlere kadar genişleterek Türklerin denizcilik alanında ilerlemelerine yardımcı olmuştur.

Kırım seferi Selçuklu tarihinde denizaşırı yapılan ilk seferdir. Görüldüğü gibi, Anadolu'ya uzak olan denizaşırı bu yarımadaya, tehlikeli olan bir yolculuğun ardından düzenlenen sefer Emir Hüsameddin Çoban'ın komutasında başarıyla tamamlanmıştır. Bu sefer Anadolu Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad'ın şanını da arttırmıştır. Sefer sonucunda ekonomik güç artmış ve devlet hazinesi için faydalı olmuş ayrıca Kırım-Anadolu arasındaki ticarete hızlanmıştır. Tüm bu çerçevede dâhilinde baktığımızda; Kırım seferi Anadolu ticaretinin gelişmesine ve devlet gelirlerinin artışına katkı sağlamış, ayrıca Selçuklu sultanlarının Asya-Avrupa arasındaki ticaretin Anadolu üzerinden geçmesi ideallerini gerçekleştirmiştir.

KAYNAKLAR

Altunay, A. (2004). *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Kırım'da Siyasi ve Sosyal Hayat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Ayönü, Y. (2014). *Selçuklular ve Bizans*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bakır, A. & Berberoğlu, M. (2017). "Beylikler Dönemi Öncesinde Karadeniz'de Uluslararası Ticaret", *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 153-177.

Baykara T. (1997). *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bedirhan Y. (2016). "Türkiye Selçuklu Sultanlarının Milletlerarası Ticareti Geliştirmek İçin Yürüttüğü Faaliyetler ve İzlediği Politikalar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 483-502.

İbn Bibi (1996). *Elevamirü'l-ala'ıye Fi'l Umuri'l-ala'ıye (Selçukname)*, (M. Öztürk, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Byron R. (1987). *The Byzantine Achievement*, London: Routledge-Kegan Paul.

Cahen, C. (1994). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Y. Moran, Çev.) İstanbul: E Yayınları.

Demirkent, I. (1992). "Bizans", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6, 230-244.

DİA (1992). "Bârgâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, 70.

DİA. (2001). "Karadeniz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.24, 386-388.

DİA. (2002). "Kırım" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, 447-450.

Eryavuz Ş. (2002). "Kevansaray", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, 299-302.

Gallotta, A. (1993). "Ceneviz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.7, 363-365.

Gül, M. & Balcıoğlu, M. (1990). "Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 57-64.

Hendem, E. (2008). *Yıldız Dergisi-Kırım Türkçesi Derlemeleri II*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.

Heyd, W. (2000). *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnalcık, H. (2002). "Kırım Hanlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, 450-458.

Kaya, S. (2006). *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kayaoğlu, İ. (1981) “Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 359-373.

Kayhan, H. (2019). “Selçuklular Devrinde Kırım’ın Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Dinî Gelişimine Bir Bakış”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 85-98.

Keçiş, M. (2009). “Trabzon Rum İmparatorluğunun Kuruluşundan Çevreyle Olan İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 46(2), 143-162.

Kemaloğlu, İ. (2014) *Dünden Bugüne Kırım. Kırım Tarihine Kısa Bir Bakış*, <http://www.ilyaskemaloglu.com/guncel-detay.aspx?d=114>, (Erişim Tarihi 01.06.2019).

Kıldıroğlu, M. (2013) *Kırgızlar ve Kıpçaklar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kırımlı, H. (2002). “Rus İdaresi Dönemi Kırım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, 453-465.

Kırımlı, H. (2002). “Kerç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, 275-276.

Koca, S. (2009). “Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad’ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25, 1-38

Koca, S. (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykavus*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Koca, S. (2003). *Türkiye Selçukluları Tarihi*, Çorum: Karam Yayıncılık.

Köprülü, F. (2003). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara: Akçağ yayınları.

Kurat, A. N. (2010). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ostrogorsky, G. (2015). *Bizans Devleti Tarihi*, (F. Işıltan, Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Özbaran, S. & Bostan, İ. (2009). *Türk Denizcilik Tarihi*, İstanbul: Deniz Basımevi.

Öztürk, Y. (2002). “Kefe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, 182-184.

Öztürk, Y. (2014). *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe*, Ankara: Bilge Kültür Sanat.

Pirrenne, H. (2014). *Ortaçağ Kentleri*, (Ş. Karadeniz, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Runciman, S. (1998). *Haçlı Seferleri Tarihi; C.I-II-III*, (F. Işıltan, Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Saray, M. (1989). "Altın Orda Hanlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.2, 538-540.

Sel, Ü. (1997). *Kırım ve Kırım Türkleri Tarihi*, Ankara: Kırım Dergisi Yayınları.

Sevim, A. (2002). "Keyhusrev I" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, 347-349.

Sevim, A. & Merçil E. (2014). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sümer, F. (2002). "Keykubad I" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, 358-359.

Sümer, F. (1999). *Oğuzlar(Türkmenler)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Taneri, A. (1998). "Hüsâmeddin Çoban" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, 513.

Taşagıl, A. (1998). "Hazarlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.17, 116-120.

Toksoy, L. (2009). *Amasra Tarihine Denizden Bakış*, İstanbul: Deniz Basımevi.

Tonyalı, L. & Atmaca, G. (2010). *Türk Deniz Harp Tarihi Atlası*, İstanbul: Seyir Hidrografi ve Oşinografi Dairesi Başkanlığı.

Tuncel, M. (2001). "Karadeniz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.24, 385-386.

Turan, O. (1946). *Selçuk Kervansarayları*, Ankara: Belleten.

Turan, O. (2014). *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basımevi.

Turan, O. (2016). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Turan, O. (2014). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Turan, O. (1980). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Turan, R. (1997). "Selçukluların Karadeniz Seferleri ve Karadeniz Sahiline Türk İskânı", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart, 187-193

Turan, Ş. (2001). “İtalya , III: İslam Dünyasıyla İlişkileri ve Sömürgecilik Faaliyetleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.23, 448-452.

Turan, Ş. (2000). *Türkiye-İtalya İlişkileri I: Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Uyumaz, E. (2003). *Sultan Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ülker, H. (2011). *Burdur-Antalya Güzergâhında Bulunan 13. yy Selçuklu Hanlarının Turizm Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Yakubovski, A. (1992). *Altın Ordu ve Çöküşü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yakubovski, A. (1954). *İbn Bibi'nin, XIII. Asır Başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikâyesi*, (İ. Kaynak, Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yeniçeri, C. (1991). “Bâc” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4, 411-413.

Yıldız, H. D. (1988). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. 8-9, İstanbul: Çağ Yayınları.

Yücel, M. U. (2002). “Kıpçaklar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, 420-421.

Yücel, Y. (1993). “Çobanoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, 354-355.

Ek B. Çaka Bey Devleti Sınırları

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Elif Kelikli
Doğum Yeri ve Tarihi : Kulu / 17.10.1982

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İletişim

E-Posta Adresi : keliklielif@gmail.com

Tarih : 12/09/2019 (Tez sınav tarihi)